

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Systemy finansowania
zajęć pozalekcyjnych
przez jednostki samorządu
terytorialnego

Instytut Badań w Oświacie

Badanie zostało zrealizowane w ramach projektów systemowych realizowanych przez Ośrodek Rozwoju Edukacji współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego, tj.

- *Doskonalenie strategii zarządzania oświatą na poziomie regionalnym i lokalnym,*
- *Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym.*

Badanie było prowadzone w okresie od grudnia 2011 r. do lutego 2012 r.

Badanie zostało zaprojektowane i przeprowadzone przez

Instytut Badań w Oświacie
Centrum badawcze

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Spis treści

1. Streszczenie wyników	4
Uczniowie zdolni	4
2. Cele, przebieg i metodologia badania	5
3. Badanie ankietowe (ilościowe)	5
3.1. Podsumowanie wyników	5
3.2. Komentarz	6
Uczniowie zdolni	7
3.3. Metodologia	7
3.4. Opis próby	7
3.5. Wyniki badania	12
3.5.1. Prowadzący zajęcia pozalekcyjne	12
3.5.2. Adresaci zajęć pozalekcyjnych	14
3.5.3. Miejsce odbywania się zajęć pozalekcyjnych	18
3.5.4. Tematyka zajęć pozalekcyjnych	20
3.5.5. Aktywność organu prowadzącego	21
3.5.6. Źródła finansowania	23
3.5.7. Umowy na prowadzenie zajęć pozalekcyjnych	24
3.5.8. Zajęcia pozalekcyjne finansowane ze środków UE	25
4. Wywiady pogłębione (jakościowe)	29
4.1. Metodologia	29
4.2. Spostrzeżenie zajęć pozalekcyjnych przez pracowników jednostek samorządu terytorialnego i dyrektorów szkół	29
4.2.1. Skojarzenia	29
4.2.2. Rola zajęć pozalekcyjnych w lokalnym systemie oświaty	30
4.2.3. Motywy organizowania	33
4.2.4. Ogólny opis zajęć pozalekcyjnych	33
4.2.5. Zajęcia dla uczniów z wielu szkół	35
4.2.6. Rola dyrektorów w organizacji zajęć w opinii samorządowców	35
4.2.7. Zaangażowanie samorządów w organizację zajęć pozalekcyjnych w opinii dyrektorów	36
4.3. Organizacja zajęć pozalekcyjnych	37
4.3.1. Tematyka i sposób jej wyboru	37
4.3.2. Miejsca zajęć	38
4.3.3. Godziny zajęć	38
4.3.4. Prowadzący i sposób ich wybierania	39
4.3.5. Organizacja zajęć pozalekcyjnych w opinii dyrektorów szkół	40

4.4. Wykorzystanie funduszy unijnych	40
4.4.1. Omówienie ogólne	40
4.5. Zmiany w zakresie zajęć pozalekcyjnych	41
5. Przykłady lokalnych praktyk	44
5.1. Gorzów – zajęcia on-line	44
5.2. Legionowo – podstawą współpraca	44
5.3. Wałbrzych – zajęcia w niezależnym centrum kompetencji	45
5.4. Wrocław – lokalny bon oświatowy	46
5.5. Powiat – we współpracy z organizacją pozarządową	47
6. Podsumowanie	48
Uczniowie zdolni	49

1. Streszczenie wyników

Badanie wykazało znaczący poziom niewiedzy i brak zainteresowania organów prowadzących szkoły sposobem realizacji zajęć pozalekcyjnych. Samorządy wydają się traktować zajęcia pozalekcyjne jako wewnętrzną sprawę szkoły i postrzegać działania dyrektorów jako formę promocji ich placówek. W konsekwencji powszechnie jest niewykorzystywanie tego typu zajęć w prowadzeniu lokalnej polityki oświatowej. Pieniądze publiczne przeznacza się więc na zadania bardzo istotne społecznie, ale efekty ich wydawania wydają się nie być należycie monitorowane.

Skutkiem skumulowania się w krótkim czasie trzech zjawisk: wejścia do szkół roczników niżu demograficznego i wynikającego z niego zmniejszenia się liczebności szkół, nałożenia na nauczycieli przez ustawodawcę obowiązku realizacji tzw. godzin karcianych, wprowadzania reformy pomocy psychologiczno-pedagogicznej znacząco zmienia się postrzeganie, a co za tym idzie rola zajęć pozalekcyjnych.

Dobrowolność finansowania przez organy prowadzące szkoły zajęć pozalekcyjnych prowadzi do dużego rozwarstwienia ich oferty między poszczególnymi jednostkami samorządu terytorialnego. Są organy prowadzące, w których wszystkie zajęcia pozalekcyjne odbywają się w ramach godzin wynikających z art. 42 Karty Nauczyciela.

Możliwość finansowania zajęć pozalekcyjnych z funduszy strukturalnych jest dziś powszechnie wykorzystywaną przez samorządy szansą na pozyskanie środków. Dla niektórych jednostek samorządu terytorialnego jest to wręcz jedyna metoda ich finansowania. W przypadku takich samorządów, brak tego źródła finansowania może prowadzić do znaczącego ograniczenia liczby zajęć pozalekcyjnych.

Zajęcia pozalekcyjne finansowane są przez samorządy bezpośrednio, a procedury konkursowe w zakresie wyłaniania osób je prowadzących stanowią zaledwie niewielki margines.

Badanie ujawniło również szereg ciekawych rozwiązań stosowanych przez organy prowadzące w zakresie finansowania i organizacji zajęć pozalekcyjnych. Były to w szczególności:

- organizacja gminnego konkursu dla organizatorów zajęć pozalekcyjnych, który wymagał współpracy szkoły z innym podmiotem;
- włączenie godzin na zajęcia pozalekcyjne do lokalnych standardów zatrudnienia nauczycieli (lokalnego bonu oświatowego);
- organizacja zajęć on-line dla uczniów ze wszystkich szkół kończących się obozem dla najlepszych;
- zlecenie zajęć pozalekcyjnych podmiotowi zewnętrznemu specjalizującemu się w rozwijaniu kompetencji uczniów;
- powołanie lokalnego operatora zajęć pozalekcyjnych we wszystkich szkołach.

Uczniowie zdolni

W wielu jednostkach samorządu terytorialnego zajęcia pozalekcyjne postrzegane są raczej jako metoda pozyskiwania nowych kandydatów do szkół i budowania wizerunku danej szkoły niż

narzędzie rozwijania talentów. Nawet jeśli respondenci deklarują rozwój zainteresowań to częściej oznacza to naukę tańca niż kształtowanie kompetencji będących rozszerzeniem programu nauczania.

2. Cele, przebieg i metodologia badania

Celem badania było dokonanie diagnozy stanu rozwiązań organizacyjnych i prawnych stosowanych przez jednostki samorządu terytorialnego w zakresie organizacji i grantowania zajęć pozalekcyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem zajęć dla uczniów wybitnie zdolnych.

Analiza objęła w szczególności:

- źródła finansowania zajęć pozalekcyjnych w jednostkach samorządu terytorialnego;
- charakterystykę konkretnych rozwiązań prawnych i organizacyjnych zajęć pozalekcyjnych, przyjętą przez samorzady;
- podmioty realizujące zajęcia pozalekcyjne;
- liczbę i zakres działań podejmowanych w celu rozwijania zainteresowań uczniów;
- przykłady dobrych praktyk.

Badanie przebiegało w dwóch częściach:

- ankieta internetowa, przeprowadzona w dniach 19–31 grudnia 2011 r. wśród osób odpowiedzialnych za funkcjonowanie oświaty w jednostkach samorządu terytorialnego;
- telefoniczne indywidualne wywiady pogłębione, przeprowadzone między 1 a 20 lutego 2012 r. z przedstawicielami organów prowadzących i dyrektorami szkół.

Wyniki obu części badania zostały przedstawione w kolejnych rozdziałach.

3. Badanie ankietowe (ilościowe)

3.1. Podsumowanie wyników

W świetle przeprowadzonych badań ilościowych wyłania się następujący obraz zajęć pozalekcyjnych organizowanych w szkołach:

1. Zajęcia pozalekcyjne prowadzone są zwykle przez nauczycieli ze szkoły ucznia, rzadziej przez nauczyciela z innej szkoły (26 proc. samorządów), trenera (11 proc.), psychologa niezatrudnionego w szkole (10 proc.) lub artystę (8 proc.). Inne osoby prowadzące zajęcia wymieniane są sporadycznie.
2. W niemal dwóch trzecich samorządów (62 proc.) wszystkie zajęcia pozalekcyjne prowadzą nauczyciele.
3. Co trzeci respondent (30 proc.) pracownik jednostki samorządu terytorialnego nie był w stanie oszacować, jaki procent zajęć prowadzonych w szkołach adresowany jest do uczniów: uzdolnionych, wszystkich, z dysfunkcjami lub kłopotami w nauce.

4. **Zajęcia dla uczniów zdolnych stanowią mniej niż jedną piątą oferowanych zajęć (18 proc. oferty).** Pozostałe zajęcia to: przedmiotowe koła zainteresowań (43 proc.), zajęcia uzupełniające dla uczniów wymagających pomocy (33 proc.), inne (17 proc.).
5. Co piąty ankietowany zadeklarował, że na terenie jego samorządu organizowane są zajęcia, w których uczestniczą uczniowie z różnych szkół.
6. W większości samorządów (62 proc.) wszystkie zajęcia pozalekcyjne odbywają się na terenie szkoły ucznia, w co czwartym samorządzie – zawsze na terenie jednej ze szkół, choć czasami nie jest to szkoła ucznia. Co siódmy samorząd (13 proc.) organizuje zajęcia również w innych miejscach. Są to głównie obiekty sportowe (12 proc.) i lokalne placówki kultury (6 proc.).
7. Wśród zajęć pozalekcyjnych przeważają zajęcia przedmiotowe (47 proc.). W ofercie znajdują się również zajęcia sportowe (25 proc.) i artystyczne (19 proc.).
8. Tematyka zajęć jest ustalana głównie w szkołach (94 proc.), często też wynika z możliwości uzyskania dotacji (53 proc.).
9. Połowa samorządów deklaruje realizację własnych projektów w zakresie zajęć pozalekcyjnych.
10. W dwóch trzecich samorządów nie ma spisanych zasad organizacji (71 proc.), ani zasad finansowania (69 proc.) zajęć pozalekcyjnych.
11. W 79 proc. samorządów wszystkie zajęcia pozalekcyjne finansowane przez organ prowadzący organizują szkoły. Wśród pozostałych organizatorów wymieniane są głównie (18 proc.) inne jednostki samorządowe.
12. Co trzeci respondent nie był w stanie określić źródeł finansowania zajęć pozalekcyjnych organizowanych przez swój organ.
13. Niemal połowa (47 proc.) zajęć pozalekcyjnych realizowana jest w ramach tzw. godzin karcianych. Kolejne 30 proc. rozliczane jest w ramach umowy o pracę (w tym jako godziny ponadwymiarowe). Co piąta godzina rozliczana jest w ramach umów cywilnoprawnych zawieranych z nauczycielami.
14. Zdecydowana większość samorządów (85 proc.) uczestniczy w projektach obejmujących prowadzenie zajęć pozalekcyjnych. Małe samorzady biorą udział w relatywnie większej liczbie projektów, ale przeciętna liczba uczniów objętych nimi jest stała i przekracza 60 osób na szkołę.

3.2.Komentarz

Zajęcia pozalekcyjne są postrzegane przez pracowników jednostek samorządu terytorialnego jako wewnętrzna sprawa szkoły. Samorząd ogranicza swoją rolę do ustalenia poziomu ich finansowania. Wskazują na to:

- zaskakująco duży odsetek samorządowców deklarujących brak wiedzy o strukturze zajęć pozalekcyjnych;
- umiejscowienie zajęć niemal wyłącznie w szkołach i innych obiektach samorządowych;
- ustalanie tematyki (oferty) zajęć samodzielnie przez szkoły.

Badanie pokazało, że nie ma żadnego jednolitego modelu realizowania przez samorządy lokalnej polityki oświatowej za pomocą organizacji zajęć pozalekcyjnych. Ich organizacja pozostaje wewnętrzną sprawą szkoły.

Fundusze europejskie wywarły wpływ na ofertę zajęć pozalekcyjnych. Wydaje się jednak, że nie zmieniły ich struktury, a jedynie liczbę zajęć organizowanych w poszczególnych szkołach. W tym kontekście interesujące byłby badania, na temat wykorzystania funduszy europejskich na organizację zajęć pozalekcyjnych oraz ich wpływ na rozwój uczniów.

Badanie pokazuje też niejasny podział kompetencji i odpowiedzialności między szkołami a organami prowadzącymi. W wielu przypadkach trudno powiedzieć, kto ustala cele stawiane prowadzącym zajęcia. Nie wiadomo też, czy samorząd – dysponując publicznymi pieniędzmi – interesuje się efektami ponoszonych wydatków. Jasne określenie roli zajęć pozalekcyjnych w systemie oświaty oraz zakresu odpowiedzialności za nie organów prowadzących i dyrektorów szkół powinno pozytywnie wpłynąć na jakość oferty kierowanej do uczniów.

Uczniowie zdolni

Zajęcia pozalekcyjne nie są powszechnie przyjętą praktyką wspierania uczniów zdolnych. Dla tej grupy przeznaczona jest, zdaniem przedstawicieli samorządu lokalnego, tylko co piąta godzina pozalekcyjna. Niemal identyczny jest odsetek godzin przewidzianych dla uczniów zdolnych, współfinansowanych z projektów europejskich.

3.3. Metodologia

W dniach między 19 a 31 grudnia 2011 roku wśród osób odpowiedzialnych za funkcjonowanie oświaty w jednostkach samorządu terytorialnego przeprowadzono anonimową ankietę w oparciu o kwestionariusz opublikowany w Internecie.

Zaproszenia do wypełnienia ankiety rozesłano pod oficjalne adresy wydziałów oświaty (lub równorzędnych jednostek) wszystkich samorządów, z wyraźną prośbą o wypełnienie ankiety przez osobę odpowiedzialną za funkcjonowanie oświaty. Mimo iż kwestionariusz był powszechnie dostępny w sieci, a dostęp do niego nie wymagał logowania, zagwarantowano, by adres strony, na której był opublikowany, nie był powszechnie dostępny. Do strony tej nie prowadził żaden link ani nie była ona dostępna za pomocą wyszukiwarek. W praktyce więc jedynym źródłem informacji o ankiecie był list z zaproszeniem. Metodę taką przyjęto, by zagwarantować respondentom maksymalne poczucie anonimowości. Z doświadczenia wiadomo bowiem, że wszelkie formy logowania do ankiety rodzą u ankietowanych podejrzenia, że na ich podstawie mogą zostać zidentyfikowani.

3.4. Opis próby

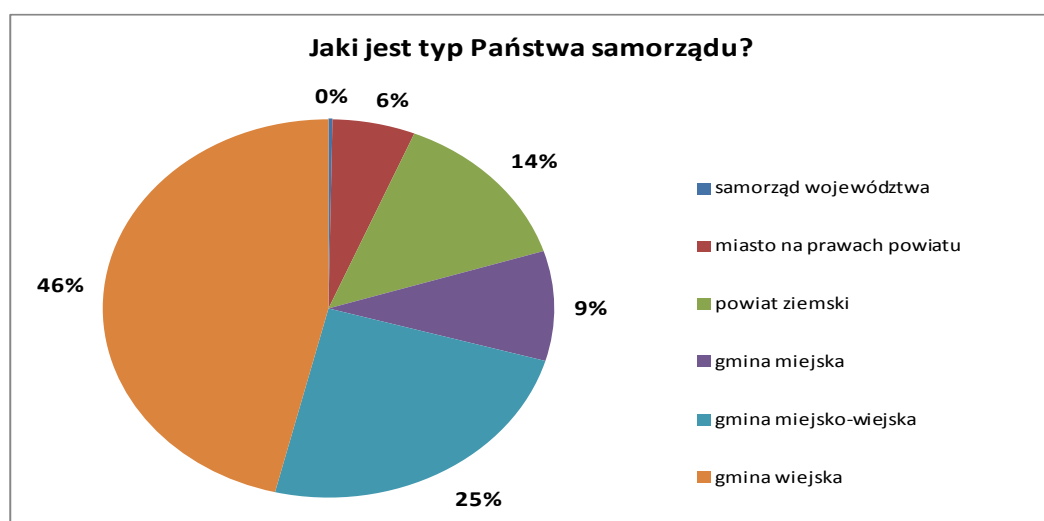
W czasie trwania badania ankietę wypełniło **381 osób** pracowników jednostek samorządu terytorialnego. Wśród respondentów było 28 osób (7 proc.), które odpowiedziały negatywnie na pierwsze pytanie tj. czy mają wiedzę na temat objęty badaniem. Ostatecznej analizie poddano więc 353 odpowiedzi, tj. tylko odpowiedzi twierdzące.

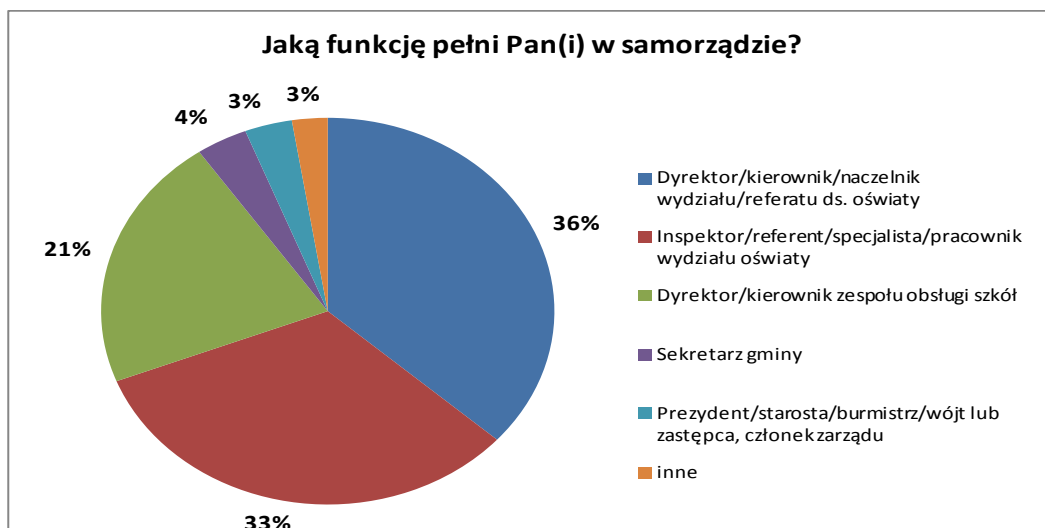

Wykres 1. Czy ma Pan(i) wiedzę na temat organizacji i zasad finansowania zajęć pozalekcyjnych odbywających się na terenie gminy/powiatu?

Wszystkie osoby stwierdzające, że nie posiadają wiedzy na temat zajęć pozalekcyjnych, odpowiedziały, że wiedzę taką posiadają jedynie dyrektorzy szkół.

Ponad dwie trzecie respondentów stanowiły osoby pracujące w wydziałach odpowiedzialnych za oświatę, przy czym połowa z nich zatrudniona jest na stanowisku kierowniczym. Co piąty respondent (21 proc.) jest dyrektorem zespołu obsługi szkół, 7 proc. ankietowanych stanowią przedstawiciele najwyższego kierownictwa organu wykonawczego jednostki samorządu terytorialnego. Dziewięciu badanych podało inne stanowiska. Byli wśród nich pracownicy administracyjni samorządu, praktykant, a także czterech dyrektorów szkół.

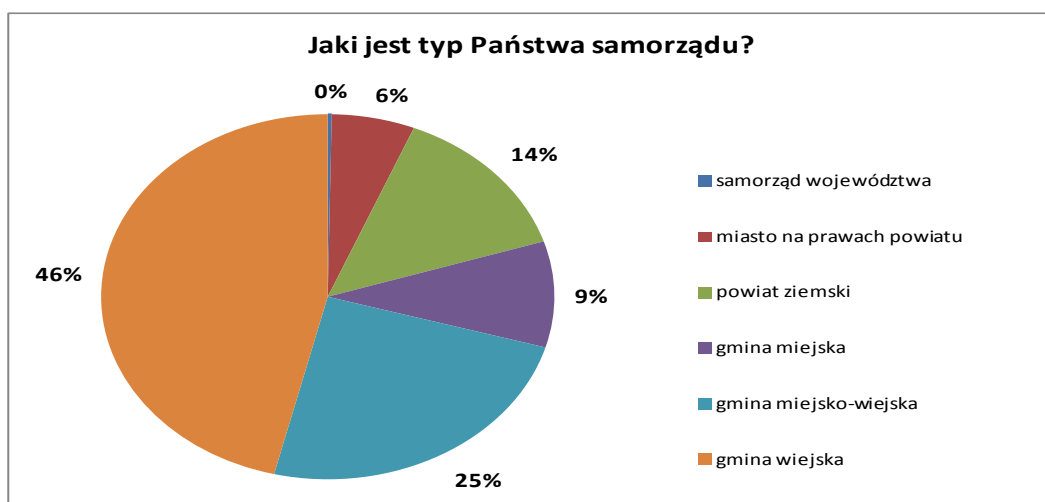

Wykres 2. Jaką funkcję pełni Pan(i) w samorządzie?

Jaką funkcję pełni Pan(i) w samorządzie?	Liczba odpowiedzi
Dyrektor/kierownik/naczelnik wydziału/referatu ds. oświaty	129
Inspektor/referent/specjalista/pracownik wydziału oświaty	115
Dyrektor/kierownik zespołu obsługi szkół	75
Sekretarz gminy	13
Prezydent/starosta/burmistrz/wójt lub zastępca, członek zarządu	12
Inne	9
Ogółem	353

Tabela 1. Jaką funkcję pełni Pan(i) w samorządzie?

Wśród respondentów byli przedstawiciele wszystkich typów jednostek samorządu terytorialnego. Najliczniejszą grupę stanowią gminy – 80 proc. W grupie tej znajdują się gminy: wiejskie – 46 proc. ogółu, miejsko-wiejskie – 25 proc., miejskie – 9 proc. Przedstawiciele powiatów to 20 proc. wszystkich respondentów, w tym powiatów ziemskich – 14 proc. ogółu, miast na prawach powiatu – 6 proc. Ankiety wypełnił też jeden przedstawiciel samorządu wojewódzkiego.

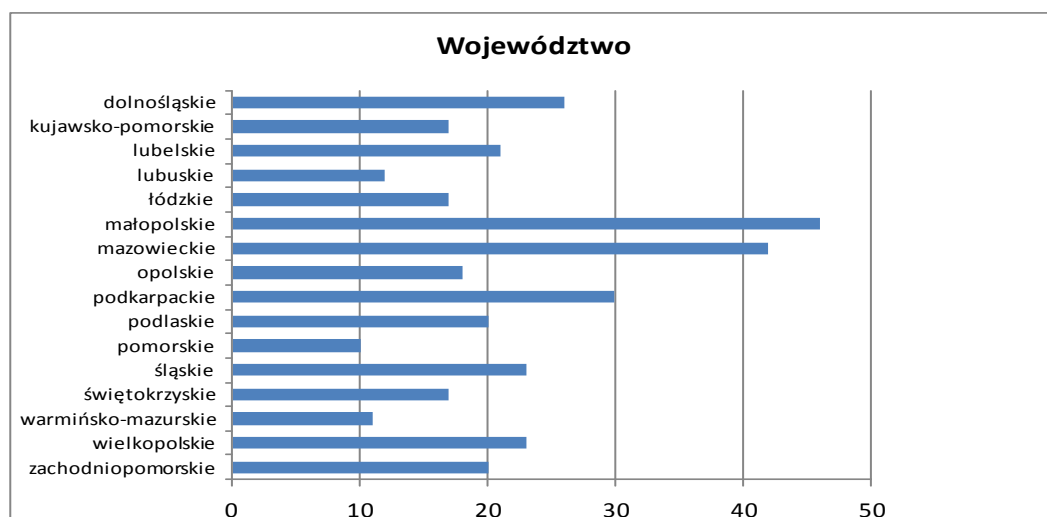

Wykres 3. Respondenci wg typu samorządu

Jaki jest typ Państwa samorządu?	Liczba podmiotów ogółem	Liczba odpowiedzi	Procent podmiotów objętych badaniem
samorząd województwa	16	1	6%
miasto na prawach powiatu	65	21	32%
powiat ziemski	314	49	16%
gmina miejska	306	33	11%
gmina miejsko-wiejska	586	86	15%
gmina wiejska	1586	163	10%
Ogółem	2873	353	12%

Tabela 2. Respondenci wg typu samorządu

Ogółem w badaniu wzięli udział przedstawiciele 12 proc. wszystkich samorządów. Najliczniej reprezentowane były miasta na prawach powiatu – niemal co trzecie z nich wypełniło ankietę. W pozostałych samorządach odsetek ten wynosił od 16 proc. w powiatach ziemskich i do 10 proc. w gminach wiejskich.

Wykres 4. Respondenci wg województwa

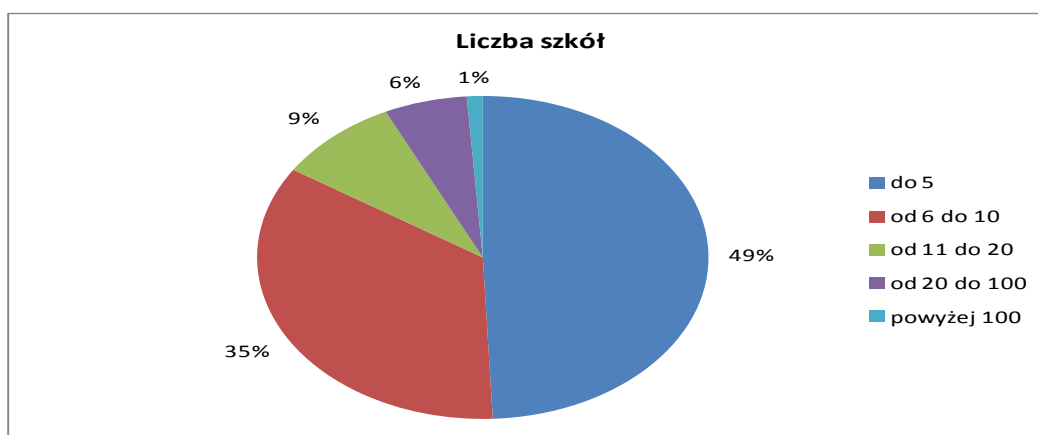
Województwo	Liczba podmiotów ogółem	Liczba odpowiedzi	Procent podmiotów objętych badaniem
dolnośląskie	199	26	13%
kujawsko-pomorskie	168	17	10%
lubelskie	238	21	9%
lubuskie	98	12	12%
łódzkie	202	17	8%
małopolskie	205	46	22%
mazowieckie	357	42	12%
opolskie	84	18	21%
podkarpackie	185	30	16%
podlaskie	136	20	15%
pomorskie	144	10	7%

śląskie	204	23	11%
świętokrzyskie	117	17	15%
warmińsko-mazurskie	138	11	8%
wielkopolskie	262	23	9%
zachodniopomorskie	136	20	15%
Ogółem	2873	353	12%

Tabela 3. Respondenci wg województwa

W badaniu reprezentowane były samorzady ze wszystkich województw. Najliczniejszą grupę stanowiły samorzady z województw: małopolskiego – 46 odpowiedzi i mazowieckiego – 42. Najmniej liczne były reprezentacje: pomorskiego – 10 odpowiedzi i warmińsko-mazurskiego – 11.

Respondenci stanowili od 7 do 22 proc. wszystkich samorządów w danym województwie.

Wykres 5. Respondenci wg liczby prowadzonych szkół

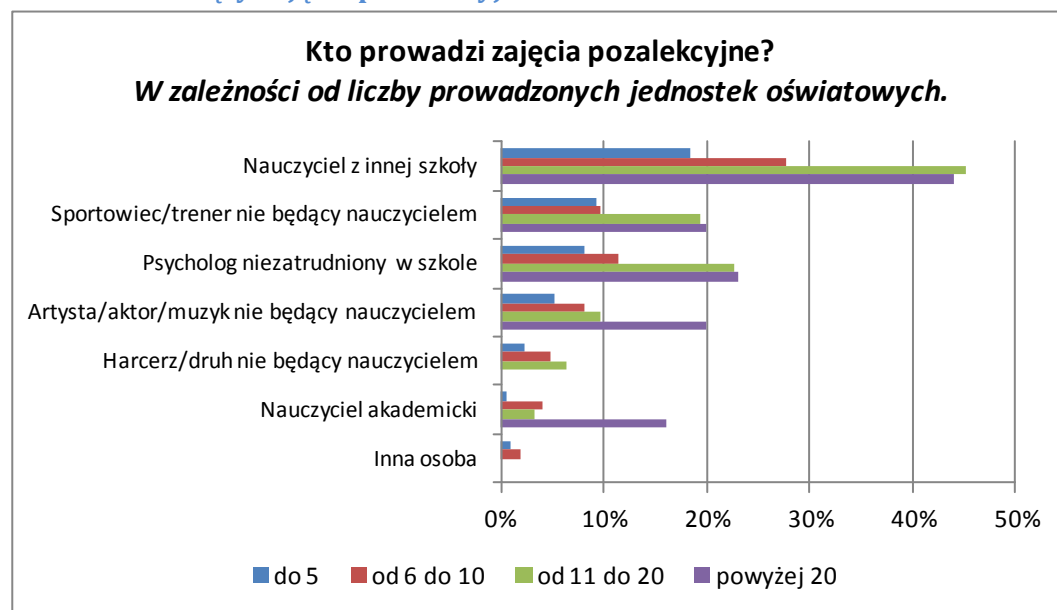
Wśród badanych średnia liczba szkół prowadzonych przez samorząd to 10. Mediana liczby szkół wynosi natomiast 6. Połowa respondentów (49 proc.) reprezentuje samorzady prowadzące do 5 szkół/zespołów, co trzeci samorząd prowadzi ich od 6 do 10. Najmniejsza liczba jednostek to 1 (19 respondentów), największa – ponad 240 (2 respondentów).

Liczba prowadzonych szkół/zespołów	Liczba
do 5	174
od 6 do 10	123
od 11 do 20	31
powyżej 20	25
Ogółem	353

Tabela 4. Respondenci wg liczby prowadzonych szkół

3.5. Wyniki badania

3.5.1. Prowadzący zajęcia pozalekcyjne

Wykres 6. Prowadzący zajęcia w zależności od liczby szkół/zespołów w jednostce samorządu terytorialnego

Kto prowadzi zajęcia pozalekcyjne	Liczba szkół/zespołów w jst				Ogółem	Liczba odpowiedzi
	do 5	od 6 do 10	od 11 do 20	powyżej 20		
Nauczyciel ze szkoły ucznia	100%	100%	100%	100%	100%	353
Nauczyciel z innej szkoły	18%	28%	45%	44%	26%	91
Sportowiec/trener nie będący nauczycielem	9%	10%	19%	20%	11%	39
Psycholog niezatrudniony w szkole	8%	11%	23%	23%	10%	37
Artysta/aktor/muzyk nie będący nauczycielem	5%	8%	10%	20%	8%	27
Harcerz/druh nie będący nauczycielem	2%	5%	6%	0%	3%	12
Nauczyciel akademicki	1%	4%	3%	16%	3%	11
Inna osoba	1%	2%	0%	0%	2%	6

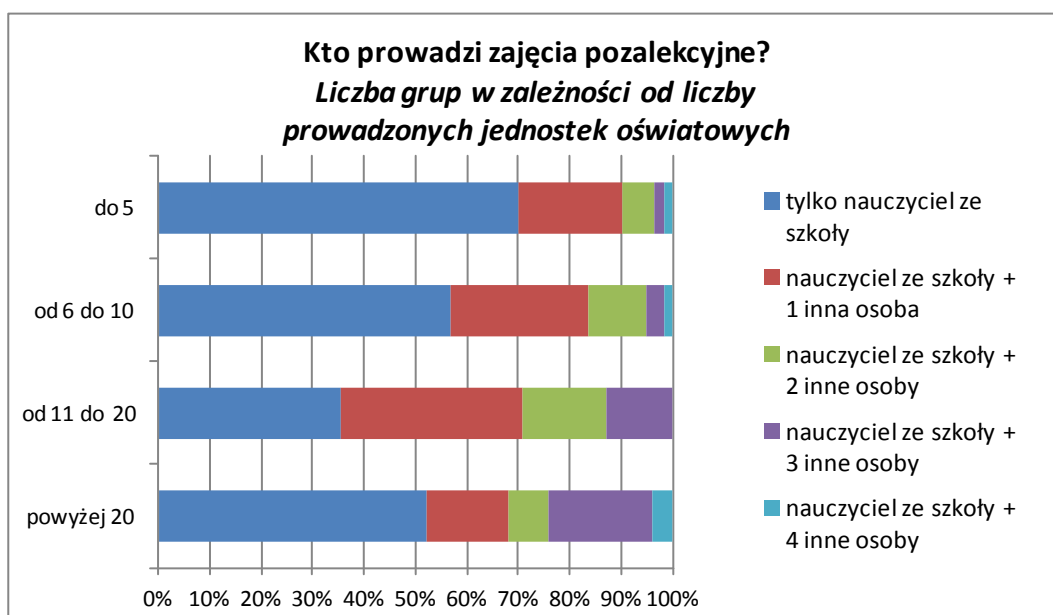
Tabela 5. Prowadzący zajęcia w zależności od liczby szkół/zespołów w jednostce samorządu terytorialnego

We wszystkich samorządach zajęcia pozalekcyjne prowadzą nauczyciele ze szkół, do których uczęszczają uczniowie. Kolejne grupy prowadzących to: nauczyciele z innych szkół – prowadzą oni zajęcia w co czwartym (26 proc.) samorządzie, sportowcy/trenerzy – 11 proc., psychologowie – 10 proc., artyści – 8 proc. Pozostałe grupy: harcerze i nauczyciele akademicy wskazani zostali przez mniej niż 3 proc. respondentów.

Wśród innych osób prowadzących zajęcia respondenci wymienili: architekta, fizjoterapeutę, instruktora sztuk walki, instruktora tańca, logopedę, native speakera, pedagoga, pracownika samorządowego posiadającego kwalifikacje pedagogiczne, terapeutę zajęciowego, socjoterapeutkę, trenera szachowego.

Zróżnicowanie osób prowadzących zajęcia pozalekcyjne rośnie wraz z wielkością samorządu. W przypadku nauczycieli prowadzących zajęcia w innej szkole odsetek ten zmienia się z 18 proc. w gminach prowadzących do 5 szkół, do 44 proc. w miastach prowadzących ponad 20 jednostek. Nauczyciele akademicy prowadzący zajęcia dla uczniów w najmniejszych gminach stanowią 1%, zaś w dużych miastach ich liczba stanowi 16%. Wyjątek stanowią harcerze, których wymienili jedynie przedstawiciele samorządów prowadzących do 20 jednostek.

Zróżnicowanie sposobu organizacji zajęć pozalekcyjnych rośnie wraz z wielkością samorządu.

Wykres 7. Zróżnicowanie osób prowadzących zajęcia w zależności od wielkości jednostki samorządu terytorialnego

Liczba szkół/zespołów w jst	Tylko nauczyciel ze szkoły	nauczyciel ze szkoły oraz			
		osoba z 1 kategorii	osoby z 2 kategorii	osoby z 3 kategorii	osoby z 4 kategorii
do 5	70%	20%	6%	2%	2%
od 6 do 10	57%	27%	11%	3%	2%
od 11 do 20	35%	35%	16%	13%	0%
powyżej 20	52%	16%	8%	20%	4%

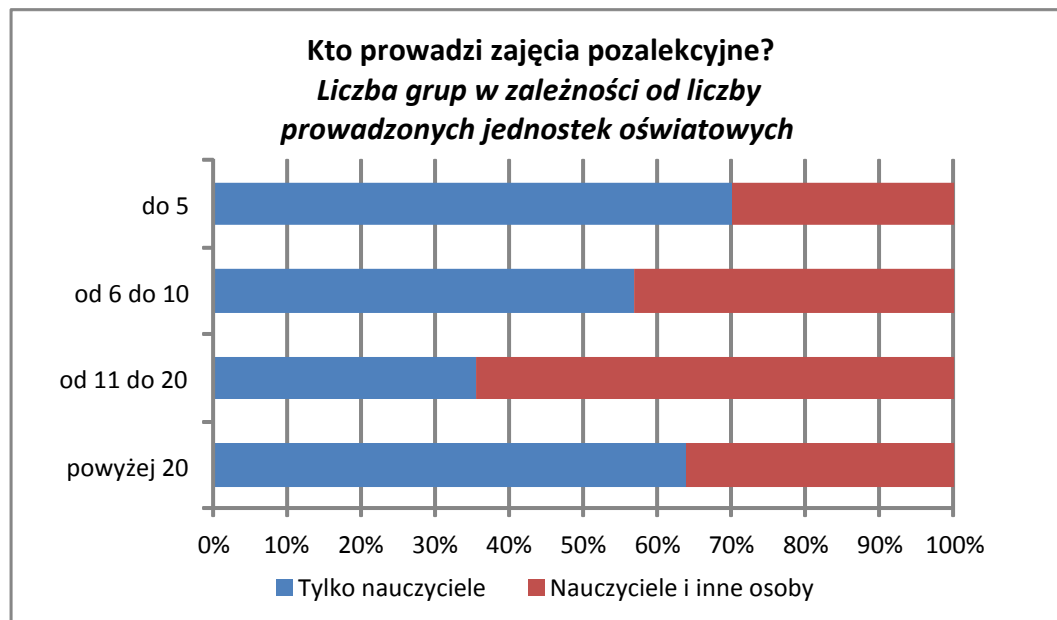
Tabela 6. Zróżnicowanie osób prowadzących zajęcia w zależności od wielkości jednostki samorządu terytorialnego

W Tabeli 5. (s. 122) przedstawiono osiem kategorii osób prowadzących zajęcia pozalekcyjne, które nie są nauczycielami w szkole ucznia (nauczyciel z innej szkoły, sportowiec/trener...). Tabela 6. (powyżej) pokazuje, zróżnicowanie osób prowadzących zajęcia w zależności od wielkości jednostki samorządu terytorialnego.

W 70 proc. wszystkich samorządów prowadzących do 5 szkół/zespołów wszystkie zajęcia pozalekcyjne prowadzone są przez nauczycieli zatrudnionych w szkołach, do których uczęszczają uczniowie. W samorządach prowadzących od 6 do 10 szkół odsetek ten wynosi 57 proc. a w największych jednostkach (powyżej 20 szkół/zespołów) – 52 proc. Największe zróżnicowanie

kategorii osób prowadzących zajęcia pozalekcyjne odnotowano w samorządach prowadzących od 11 do 20 szkół/zespołów – wszystkie zajęcia prowadzą nauczyciele tylko w co trzecim z nich (35 proc.).

Samorzady, w których zajęcia pozalekcyjne prowadzą nauczyciele ze szkoły ucznia bądź jedna inna osoba, stanowią od 90 proc. (w grupie najmniejszych samorządów) do 68 proc. (w grupie samorządów największych).

Wykres 8. Nauczyciele i inne osoby prowadzące zajęcia pozalekcyjne

Liczba szkół/zespołów w jst	Tylko nauczyciele	Nauczyciele i inne osoby
do 5	70%	30%
od 6 do 10	57%	43%
od 11 do 20	35%	65%
powyżej 20	64%	36%
Ogółem	62%	38%

Tabela 7. Nauczyciele i inne osoby prowadzące zajęcia pozalekcyjne

W niemal dwóch trzecich jednostek samorządu terytorialnego (62 proc.) zajęcia pozalekcyjne prowadzą wyłącznie nauczyciele (ze szkoły ucznia lub z innej szkoły). W pozostałych samorządach zdarzają się sytuacje, w których zajęcia pozalekcyjne prowadzą osoby niebędące nauczycielami. Należy jednak podkreślić, że z badania nie wynika, ile zajęć prowadzonych jest przez inne osoby, a jedynie, czy taka sytuacja ma miejsce w przynajmniej jednej szkole.

3.5.2. Adresaci zajęć pozalekcyjnych

Respondentów uczestniczących w badaniu poproszono o to, by oszacowali, jaką część wszystkich zajęć pozalekcyjnych stanowią:

- zajęcia specjalnie dla uczniów zdolnych;
- zajęcia przedmiotowe, koła zainteresowań (dostępne dla wszystkich uczniów);

- zajęcia uzupełniające dla uczniów mających kłopoty w nauce lub z dysfunkcjami;
- inne zajęcia.

Umożliwiono również udzielenie odpowiedzi „nie wiem”.

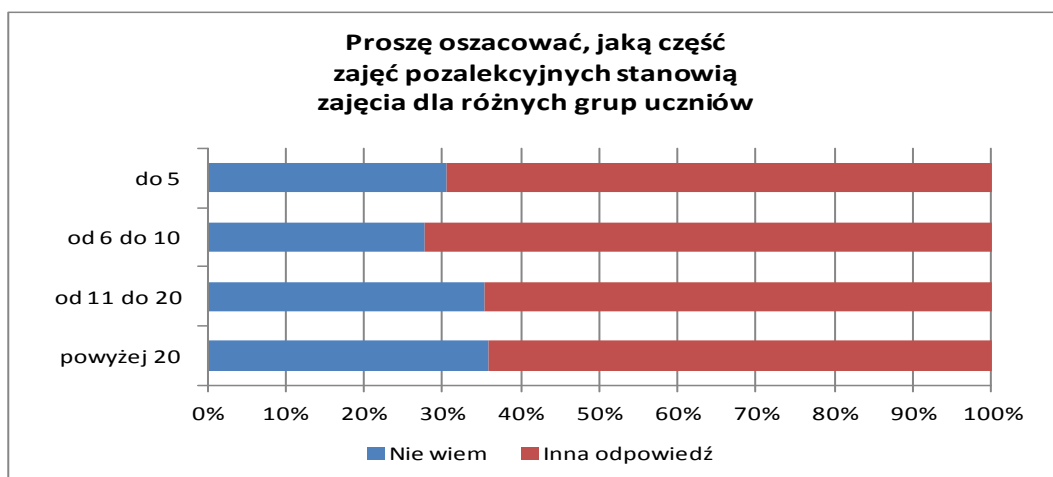

Wykres 9. Respondenci mający wiedzę o adresatach zajęć pozalekcyjnych

Brak wiedzy o adresatach zajęć pozalekcyjnych zgłosiło 30 proc. wszystkich respondentów. Zakres wiedzy dotyczący zajęć pozalekcyjnych organów prowadzących nie zależy od ich wielkości. Odsetek ten waha się bowiem od 28 proc. w samorządach prowadzących od 6 do 10 jednostek do 36 proc. w samorządach prowadzących powyżej 20 szkół/zespołów.

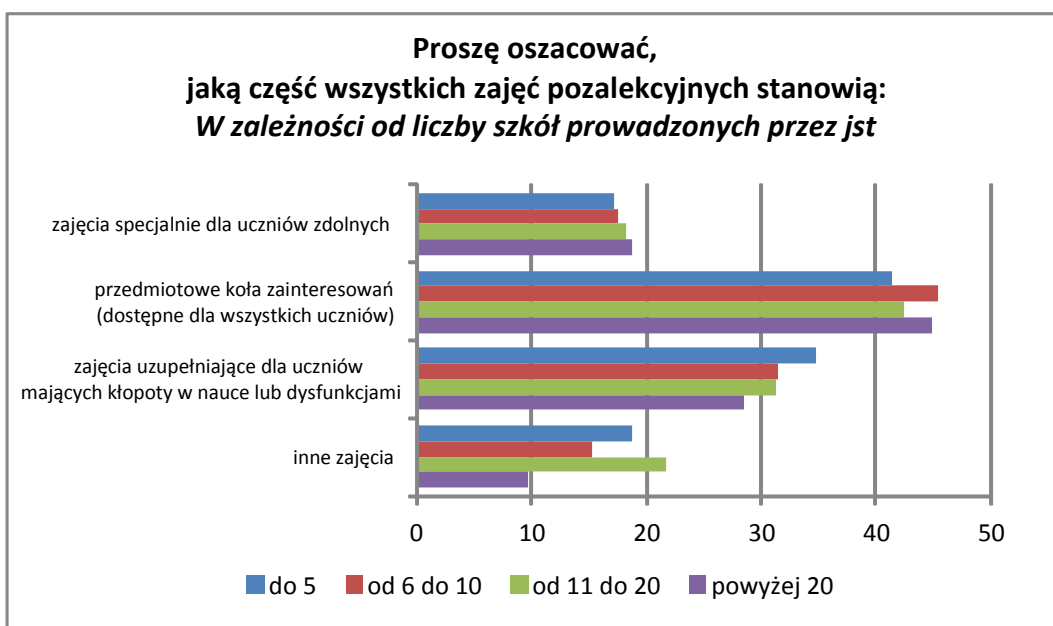
Liczba szkół/zespołów w jst	Nie wiem	Inna odpowiedź
do 5	30%	70%
od 6 do 10	28%	72%
od 11 do 20	35%	65%
powyżej 20	36%	64%
Ogółem	30%	70%

Tabela 8. Respondenci mający wiedzę o adresatach zajęć pozalekcyjnych w zależności od liczby szkół/zespołów w jednostce samorządu terytorialnego

Wykres 10. Respondenci mający wiedzę o adresatach zajęć pozalekcyjnych w zależności od liczby szkół/zespołów w jednostce samorządu terytorialnego

Na podstawie odpowiedzi udzielonych przez osoby, które nie zadeklarowały braku wiedzy o adresatach zajęć pozalekcyjnych, policzono przeciętny udział zajęć adresowanych do poszczególnych grup uczniów w ofercie szkół prowadzonych przez samorządy.

Wykres 11. Przeciętny udział zajęć poszczególnych typów zajęć pozalekcyjnych w zależności od wielkości samorządu.

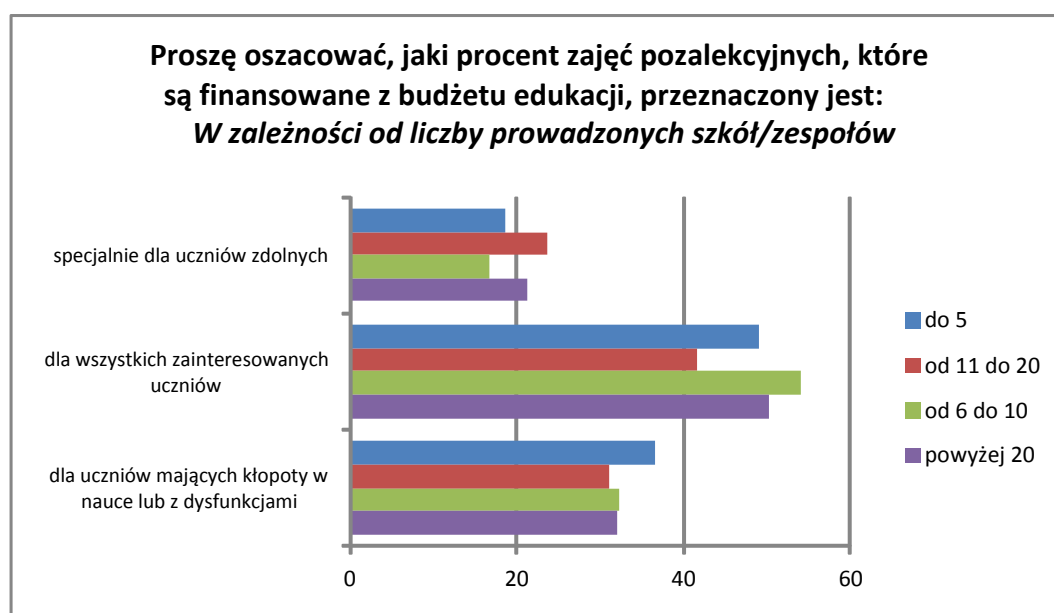
Proszę oszacować, jaką część wszystkich zajęć pozalekcyjnych stanowią:	Liczba szkół/zespołów w jst				Ogółem
	do 5	od 6 do 10	od 11 do 20	powyżej 20	
zajęcia przeznaczone dla uczniów zdolnych	17%	18%	18%	19%	18%
przedmiotowe koła zainteresowań (dostępne dla wszystkich uczniów)	41%	45%	42%	45%	43%
zajęcia uzupełniające dla uczniów mających kłopoty w nauce lub z dysfunkcjami	35%	32%	31%	28%	33%
inne zajęcia	19%	15%	22%	10%	17%

Tabela 9. Przeciętny udział zajęć poszczególnych typów zajęć pozalekcyjnych w zależności od wielkości samorządu

Z powyższego wykresu i tabeli wyłania się obraz względnie małego zróżnicowania przeciętnej struktury oferty. **Zdaniem respondentów, niecałe 20 proc. oferty kierowane jest specjalnie do wybranej grupy, tj. uczniów zdolnych, a dwa razy więcej (43 proc.) do wszystkich uczniów.** Co trzecie zajęcia pozalekcyjne kierowane są do uczniów z dysfunkcjami lub mających kłopoty w nauce. Pozostałe 10–20 proc. (w zależności od wielkości samorządu) zostało sklasyfikowane przez respondentów jako inne zajęcia.

W dalszej części badania poproszono respondentów o stworzenie analogicznego zestawienia, ale dotyczącego wyłącznie zajęć **finansowanych** przez organ prowadzący.

Aż 36 proc. respondentów stwierdziło, że nie ma takiej wiedzy, pojedynczy respondenci dodali, że nie ma takich zajęć lub wszystkie zajęcia „realizowane są w ramach godzin”. Średnie pozostałych odpowiedzi kształtują się następująco:

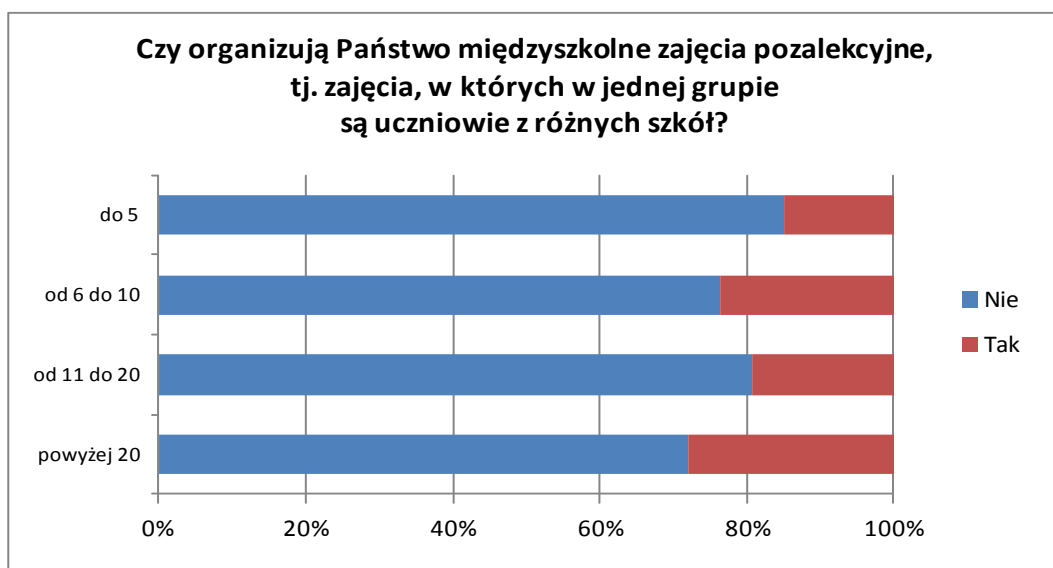

Wykres 12. Adresaci zajęć pozalekcyjnych a liczba szkół/zespołów prowadzonych przez organ prowadzący

Proszę oszacować, jaki procent zajęć pozalekcyjnych, które są finansowane z budżetu edukacji, przeznaczony jest:	Liczba szkół/zespołów w jst				Ogółem
	do 5	od 11 do 20	od 6 do 10	powyżej 20	
specjalnie dla uczniów zdolnych	18%	25%	17%	20%	19%
dla wszystkich zainteresowanych uczniów	47%	44%	52%	49%	49%
dla uczniów mających kłopoty w nauce lub z dysfunkcjami	35%	31%	31%	31%	32%

Tabela 10. Adresaci zajęć pozalekcyjnych a liczba szkół/zespołów prowadzonych przez organ prowadzący

Rozkład zajęć finansowanych przez samorząd jest zbliżony do rozkładu wszystkich zajęć pozalekcyjnych organizowanych dla uczniów. Połowa z nich przeznaczona jest dla wszystkich uczniów, jedna trzecia dla uczniów z dysfunkcjami, a niemal 20 proc. dla uczniów zdolnych.

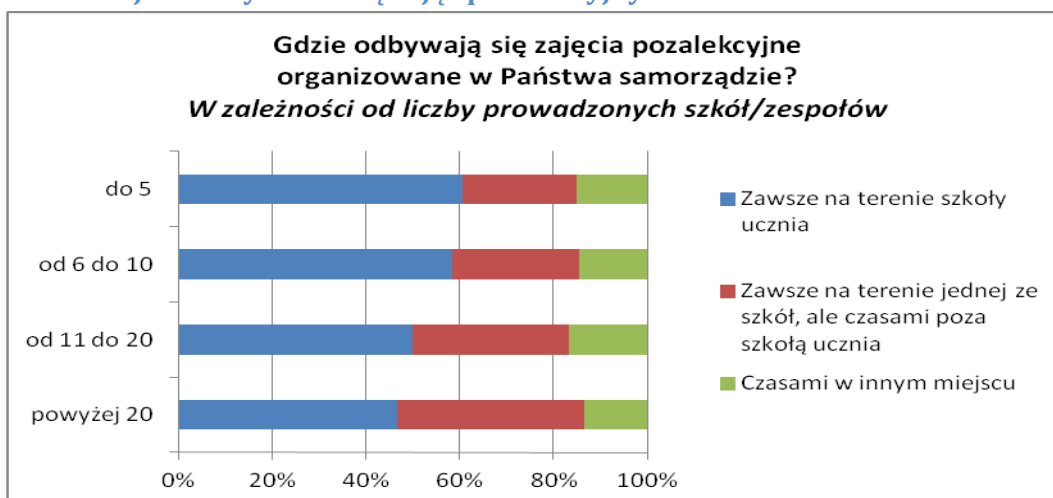
Wykres 13. Międzyszkolne zajęcia pozalekcyjne

Liczba szkół/zespołów w jst	Czy organizują Państwo międzyszkolne zajęcia pozalekcyjne, tj. zajęcia, w których w jednej grupie są uczniowie z różnych szkół?	
	Nie	Tak
do 5	85%	15%
od 6 do 10	76%	24%
od 11 do 20	81%	19%
powyżej 20	72%	28%
Ogółem	81%	19%

Tabela 11. Międzyszkolne zajęcia pozalekcyjne

Międzyszkolne zajęcia pozalekcyjne, tj. zajęcia, w których w jednej grupie są uczniowie z różnych szkół, organizuje co piąty samorząd. W znaczącej większości przypadków (81 proc.) każde zajęcia adresowane są wyłącznie do uczniów jednej placówki. Co istotne, zajęcia te są częściej organizowane w samorządach, które prowadzą więcej szkół.

3.5.3. Miejsce odbywania się zajęć pozalekcyjnych

Wykres 14. Miejsce odbywania się zajęć pozalekcyjnych

Liczba szkół/zespołów w jst	Gdzie odbywają się zajęcia pozalekcyjne organizowane w Państwa samorządzie?		
	Zawsze na terenie szkoły ucznia	Zawsze na terenie jednej ze szkół, ale czasami poza szkołą ucznia	Czasami w innym miejscu
do 5	61%	24%	15%
od 6 do 10	59%	27%	15%
od 11 do 20	50%	33%	17%
powyżej 20	47%	40%	13%
Ogółem	58%	27%	15%

Tabela 12. Miejsce odbywania się zajęć pozalekcyjnych

Od połowy do dwóch trzecich zajęć pozalekcyjnych odbywa się bezpośrednio w szkole, do której uczęszcza uczeń, co czwarte zajęcia zorganizowane są na terenie innej szkoły, a co siódme w innym miejscu. Rozkład miejsca organizowanych zajęć w nieznacznym stopniu zależy od wielkości samorządu.

Wykres 15. Inne miejsca odbywania zajęć pozalekcyjnych

Proszę wskazać wszystkie miejsca poza szkołami, w których odbywają się zajęcia pozalekcyjne?	Liczba	Procent
Sala/hala sportowa, boisko lub basen	44	12%
Biblioteka	21	6%
Teatr	16	5%
Sala koncertowa lub widowiskowa	15	4%
Muzeum	15	4%
Lokalna uczelnia	9	3%
Prywatny ośrodek kultury (w tym np. modelarnie)	1	0%
Inne miejsce	4	1%

Tabela 13. Inne miejsca odbywania zajęć pozalekcyjnych

Zajęcia pozalekcyjne planowane są przede wszystkim w szkołach. Te, które są zorganizowane poza nimi odbywają się głównie w ośrodkach sportowych, (12 proc.). Drugą grupę miejsc stanowią różnorodne placówki kultury, a więc biblioteki, teatry, sale widowiskowe, muzea. Pojedyncze samorządy wskazały na lokalne uczelnie, prywatne domy kultury, a także takie miejsca jak:

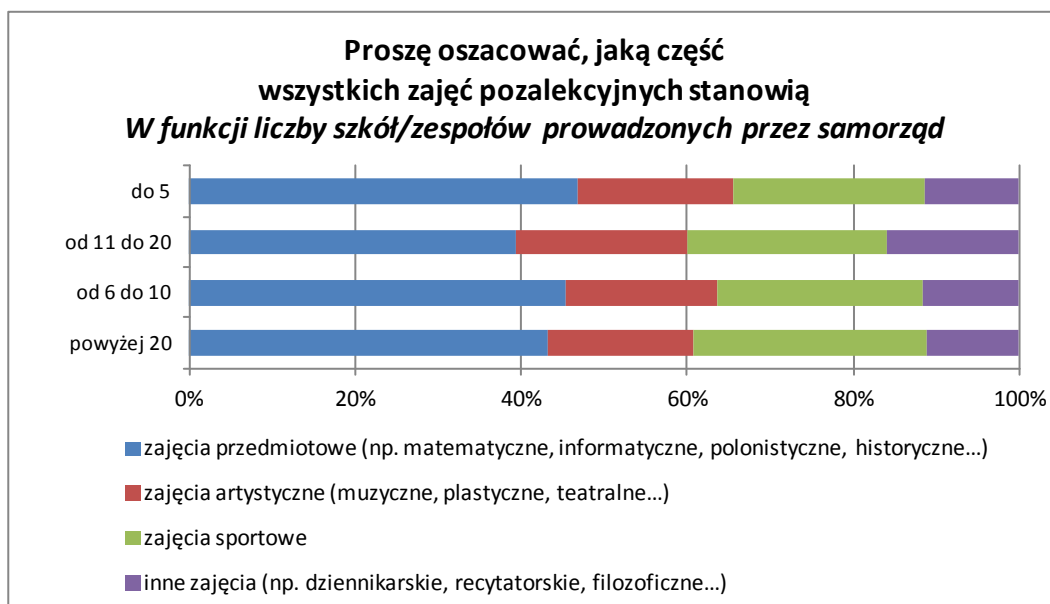
Powiatowa Stacja Sanitarno Epidemiologiczna, Samorządowa Agencja Promocji i Kultury, siedziba stowarzyszenia oraz – co warto podkreślić – świetlice wiejskie.

3.5.4. Tematyka zajęć pozalekcyjnych

Respondentów zapytano również o tematykę zajęć prowadzonych w szkołach. Mieli oni oszacować, jaki procent zajęć pozalekcyjnych stanowią:

- zajęcia przedmiotowe (np. matematyczne, informatyczne, polonistyczne, historyczne...);
- zajęcia artystyczne (muzyczne, plastyczne, teatralne...);
- zajęcia sportowe;
- inne zajęcia (np. dziennikarskie, recytatorskie, filozoficzne...).

Co czwarty respondent (27 proc.) nie potrafił określić tematyki zajęć, odpowiedzi pozostałych przedstawiają kolejny wykres i tabela.

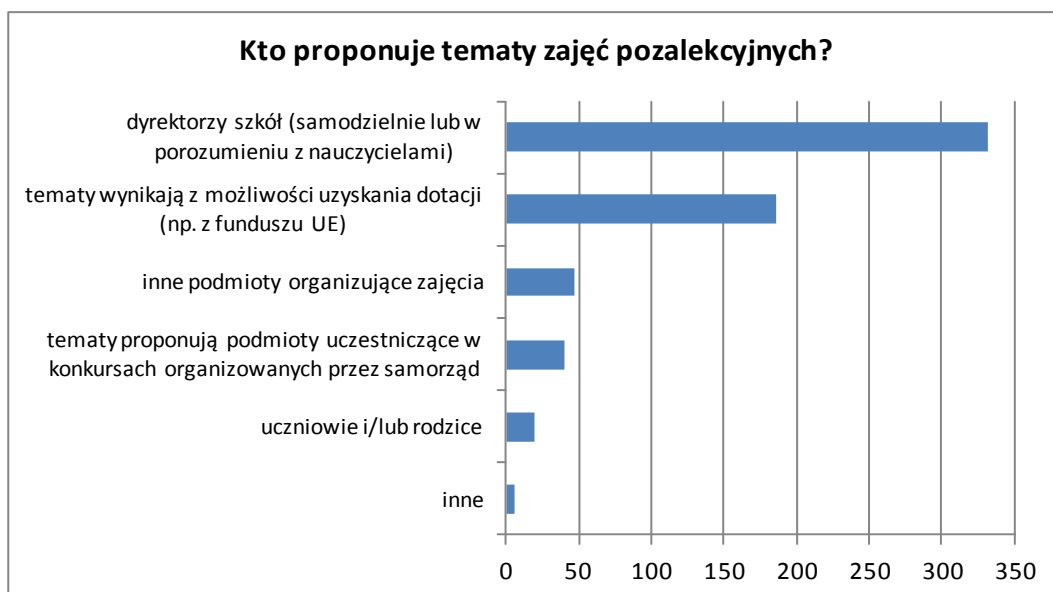
Wykres 16. Tematyka zajęć pozalekcyjnych

Proszę oszacować, jaką część wszystkich zajęć pozalekcyjnych stanowią	Liczba szkół/zespołów w jst				Ogółem
	do 5	od 11 do 20	od 6 do 10	powyżej 20	
zajęcia przedmiotowe (np. matematyczne, informatyczne, polonistyczne, historyczne...)	49	40	47	44	47
zajęcia sportowe	24	25	26	29	25
zajęcia artystyczne (muzyczne, plastyczne, teatralne...)	20	21	19	18	19
inne zajęcia (np. dziennikarskie, recytatorskie, filozoficzne...)	12	16	12	12	12

Tabela 14. Tematyka zajęć pozalekcyjnych

Zdaniem przedstawicieli organów prowadzących szkoły niemal połowę zajęć pozalekcyjnych (47 proc.) stanowią zajęcia przedmiotowe, a jedną czwartą zajęcia sportowe. Niewiele mniej (19 proc.) jest zajęć artystycznych, najmniej (12 proc.) – innych zajęć pozalekcyjnych.

Wielkość samorządu nie różnicuje struktury organizowanych zajęć pozalekcyjnych.

Wykres 17. Podmioty proponujące tematy zajęć pozalekcyjnych

Kto proponuje tematy zajęć pozalekcyjnych?	Liczba	Procent
dyrektorzy szkół (samodzielnie lub w porozumieniu z nauczycielami)	332	94%
tematy wynikają z możliwości uzyskania dotacji (np. z funduszu UE)	186	53%
inne podmioty organizujące zajęcia	47	13%
tematy proponują podmioty uczestniczące w konkursach organizowanych przez samorząd	40	11%
uczniowie i/lub rodzice	20	6%
inne	6	2%

Tabela 15. Podmioty proponujące tematy zajęć pozalekcyjnych

Praktycznie wszystkie samorządy (94 proc.) wskazały na dyrektorów szkół jako główne źródło proponowania tematów zajęć pozalekcyjnych. Kolejnym były projekty finansowane ze środków UE, które wg co drugiego respondenta (53 proc.) wpływały na tematykę zajęć, w których uczestniczyli uczniowie. Inne podmioty wymieniano znacznie rzadziej. Na uwagę zasługuje fakt, że 6 proc. respondentów dopisało do przygotowanej przez autorów badania kafeterii uczniów i/lub rodziców. Można więc spodziewać się, że grupy te mają również realny wpływ na tematykę zajęć pozalekcyjnych w niektórych organach prowadzących. Oprócz uczniów i rodziców ankietowani jako źródła propozycji tematyki zajęć pozalekcyjnych wymieniali również: priorytety wynikające z realizacji lokalnej strategii edukacyjnej, samorząd oraz samych prowadzących zajęcia.

3.5.5. Aktywność organu prowadzącego

Kolejna grupa pytań dotyczyła aktywności organu prowadzącego w zakresie organizacji zajęć pozalekcyjnych.

Co drugi respondent stwierdził, że reprezentowany przez niego samorząd realizuje własne projekty w zakresie zajęć pozalekcyjnych. Odsetek ten nie zależy ani od typu jst, ani od liczby prowadzonych szkół.

Wykres 18. Własne projekty organu prowadzącego w zakresie zajęć pozalekcyjnych

Sposób i źródła finansowania zajęć pozalekcyjnych

Organizacja i finansowanie zajęć pozalekcyjnych nie podlega formalnym, spisanim regułom ani z zakresie sposobu ich organizowania, ani finansowania. Tylko niespełna jedna trzecia z respondentów zadeklarowała istnienie takich reguł.

Wykres 19. Czy istnieją u Państwa spisane zasady organizacji zajęć pozalekcyjnych?

Wykres 20. Czy istnieją u Państwa spisane zasady finansowania zajęć pozalekcyjnych?

Organizatorzy zajęć finansowanych bezpośrednio z budżetu organu prowadzącego

Wykres 21. Organizatorzy zajęć finansowanych przez organy prowadzące

Kto organizuje zajęcia pozalekcyjne, które są finansowane z budżetu edukacji?	Liczba	Procent
wyłącznie szkoły	279	79%
szkoły i inne podmioty samorządowe (domy kultury, biblioteki...)	63	18%
organizacje pozarządowe (stowarzyszenia i fundacje)	23	7%
samorząd samodzielnie	28	8%

Tabela 16. Organizatorzy zajęć finansowanych przez organy prowadzące

Cztery piąte samorządów zadeklarowało, że wszystkie zajęcia pozalekcyjne finansowane przez organ prowadzący przeprowadzane są wyłącznie w szkołach, co oznacza, że to szkoły i ich pracownicy są głównym ich organizatorem. Prawie wszystkie pozostałe jednostki wymieniły, jako organizatorów, przede wszystkim inne podmioty samorządowe (domy kultury, biblioteki...). Co dwunasty samorząd (8 proc.) zadeklarował, że przynajmniej część zajęć pozalekcyjnych organizuje samodzielnie.

3.5.6. Źródła finansowania

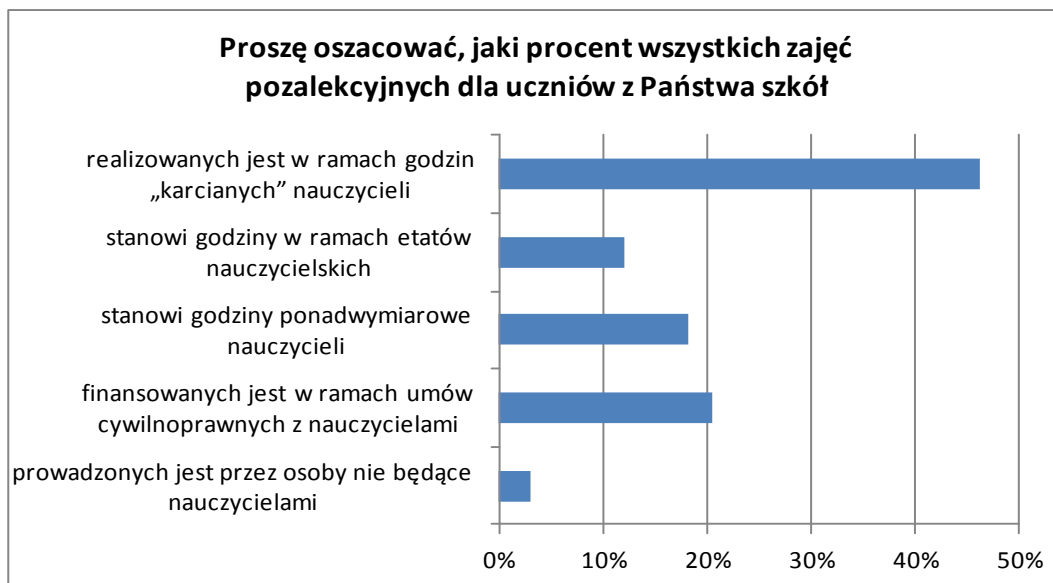
Respondentom zapytano też pytania o sposób finansowania zajęć. Na pytanie:

Proszę oszacować, jaki procent wszystkich zajęć pozalekcyjnych dla uczniów z Państwa szkół:

- realizowanych jest w ramach tzw. godzin karcianych nauczycieli¹,
- stanowi godziny w ramach etatów nauczycielskich,
- stanowi godziny ponadwymiarowe nauczycieli,
- finansowanych jest w ramach umów cywilnoprawnych z nauczycielami,
- prowadzonych jest przez osoby nie będące nauczycielami

¹ Godziny „karciane” – powszechne określenie zajęć realizowanych na podstawie przepisów Art. 42 ust. 2 Karty Nauczyciela.

nie potrafił odpowiedzieć co trzeci (36 proc.) ankietowany. Odpowiedzi pozostałych przedstawiają wykres i tabela poniżej.

Wykres 22. Źródła finansowania zajęć pozalekcyjnych

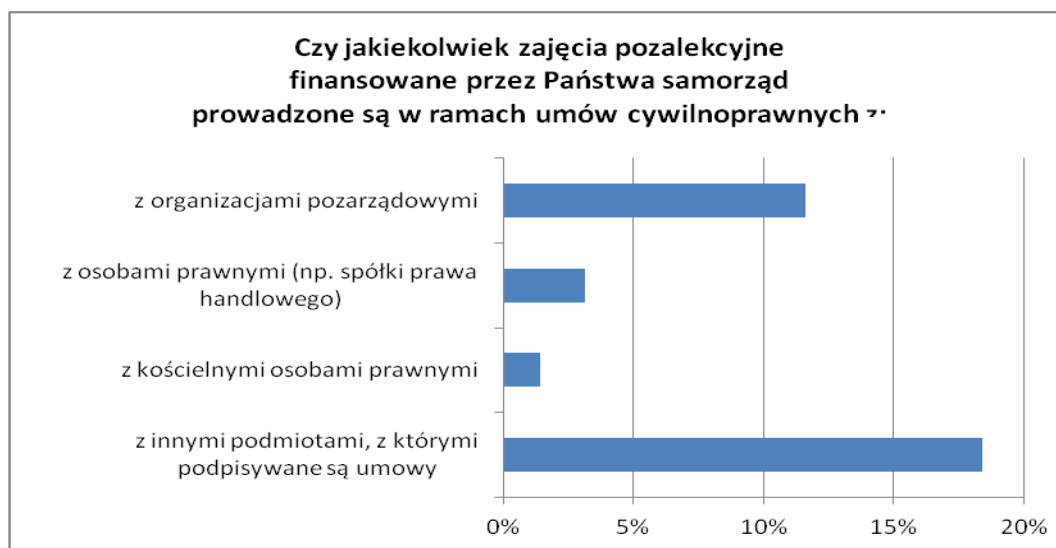
Proszę oszacować, jaki procent wszystkich zajęć pozalekcyjnych dla uczniów z Państwa szkół	Procent
realizowanych jest w ramach godzin „karcianych” nauczycieli	47%
stanowi godziny w ramach etatów nauczycielskich	12%
stanowi godziny ponadwymiarowe nauczycieli	18%
finansowanych jest w ramach umów cywilnoprawnych z nauczycielami	20%
prowadzonych jest przez osoby nie będące nauczycielami	3%

Tabela 17. Źródła finansowania zajęć pozalekcyjnych

Niemal połowa wszystkich zajęć pozalekcyjnych realizowana jest w ramach tzw. godzin karcianych a więc na podstawie przepisów Art. 42 ust.2 Karty Nauczyciela. Co piąta godzina finansowana jest w ramach umów cywilnoprawnych z nauczycielami (20 proc.), podobną ilość stanowią także godziny ponadwymiarowe nauczycieli (18 proc.). Dwukrotnie mniej (12 proc.) jest zajęć wchodzących w skład etatu nauczycielskiego. Co trzecia godzina pozalekcyjna jest więc opłacana wprost przez samorząd (w ramach pensum nauczyciela lub jako godzina ponadwymiarowa). Godziny finansowane w ramach umów cywilnoprawnych z nauczycielami to najprawdopodobniej zajęcia w ramach projektów finansowanych ze środków UE. Tylko pojedyncze godziny (3 proc.) prowadzone są przez osoby niebędące nauczycielami.

3.5.7. Umowy na prowadzenie zajęć pozalekcyjnych

Na pytanie; *Czy jakiegokolwiek zajęcia pozalekcyjne finansowane przez Państwa samorząd prowadzone są w ramach umów cywilnoprawnych* – 71 proc. respondentów odpowiedziało negatywnie.

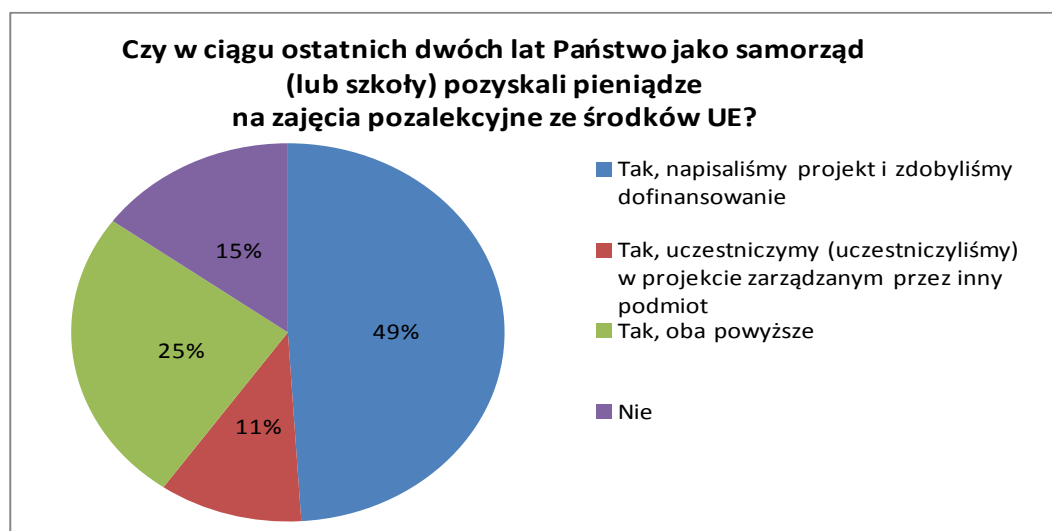
Wykres 23. Umowy cywilnoprawne o prowadzenie zajęć pozalekcyjnych

Czy jakiegokolwiek zajęcia pozalekcyjne finansowane przez Państwa samorząd prowadzone są w ramach umów cywilnoprawnych z:	Liczba	Procent
z organizacjami pozarządowymi	41	12%
z osobami prawnymi (np. spółki prawa handlowego)	11	3%
z kościelnymi osobami prawnymi	5	1%
z innymi podmiotami, z którymi podpisywane są umowy	65	18%
żadne z powyższych	253	71%

Tabela 18. Umowy cywilnoprawne o prowadzenie zajęć pozalekcyjnych

Około trzech czwartych samorządów finansuje wszystkie zajęcia pozalekcyjne w ramach umów o pracę, 12 proc. zadeklarowało podpisanie umów z organizacjami pozarządowymi, a 18 proc. z innymi podmiotami. Pozostałe rozwiązania stanowią margines.

3.5.8. Zajęcia pozalekcyjne finansowane ze środków UE

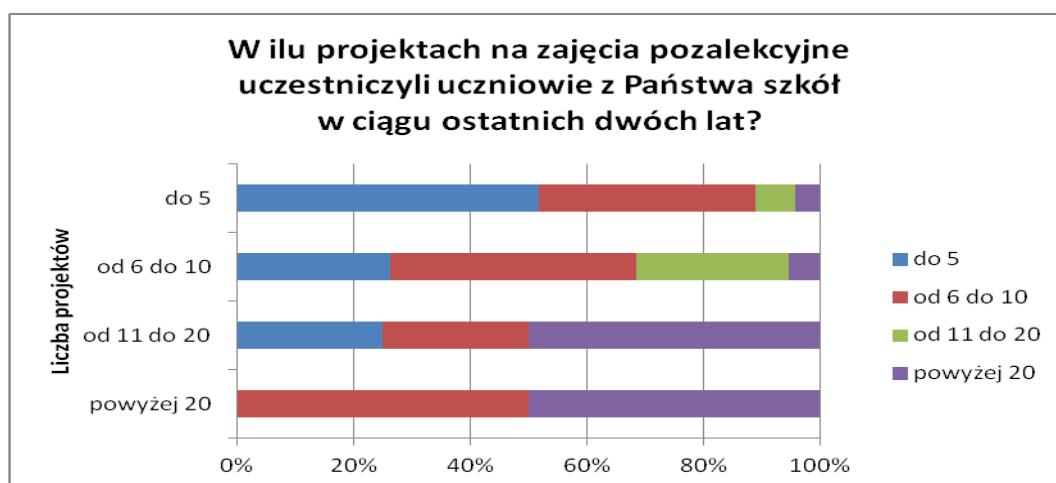

Wykres 24. Wykorzystanie środków UE na zajęcia pozalekcyjne

Czy w ciągu ostatnich dwóch lat Państwo jako samorząd (lub szkoły) pozyskali pieniądze na zajęcia pozalekcyjne ze środków UE?	Liczba	Procent
Tak, napisaliśmy projekt i zdobyliśmy dofinansowanie	173	49%
Tak, uczestniczymy (uczestniczyliśmy) w projekcie zarządzanym przez inny podmiot	38	11%
Tak, oba powyższe	89	25%
Nie	53	15%

Tabela 19. Wykorzystanie środków UE na zajęcia pozalekcyjne

Aż 60 proc. respondentów zadeklarowało sfinansowanie zajęć pozalekcyjnych dla uczniów ze środków pozyskanych samodzielnie z projektów współfinansowanych przez UE, co trzeci samorząd (36 proc.) uczestniczył w projekcie przygotowanym przez 90–890–890-inny podmiot, w tym co czwarty (25 proc.) korzystał z obu tych źródeł. Nie korzystało z takich źródeł finansowania tylko 15 proc. samorządów. Nie wystąpiły tu istotne różnice między samorządami różnej wielkości i typu.

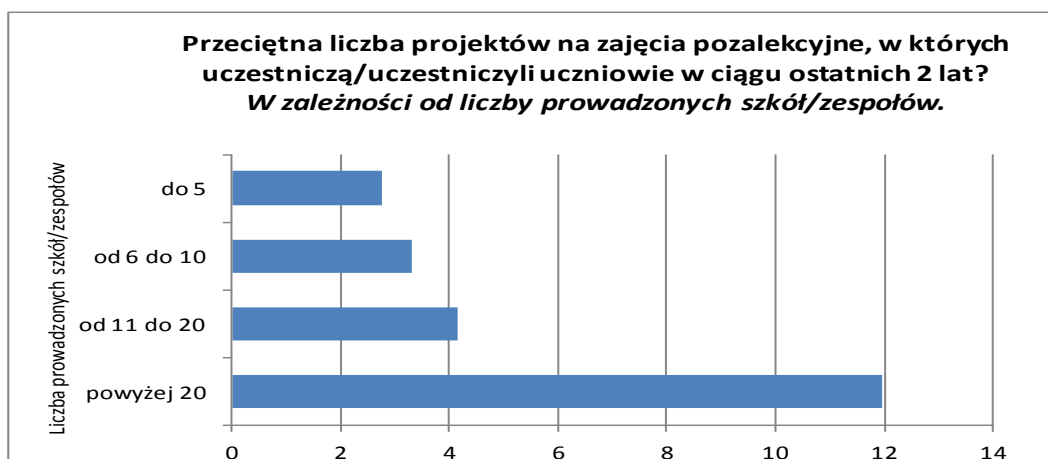

Wykres 25. Liczba projektów na zajęcia pozalekcyjne dla uczniów w zależności od liczby prowadzonych szkół/zespołów

Liczba prowadzonych szkół/zespołów	Liczba projektów, w których uczestniczyły szkoły lub samorząd				
	do 5	od 6 do 10	od 11 do 20	powyżej 20	nie wiem
do 5	91%	6%	1%	0%	2%
od 6 do 10	85%	10%	2%	1%	2%
od 11 do 20	70%	30%	0%	0%	0%
powyżej 20	52%	5%	24%	14%	5%
Ogółem	84%	9%	3%	1%	2%

Tabela 20. Liczba projektów na zajęcia pozalekcyjne dla uczniów w zależności od liczby prowadzonych szkół/zespołów

Większość samorządów (84 proc.), które uczestniczyły w projektach na zajęcia pozalekcyjne, pozyskała środki z maksymalnie 5 projektów. Przy czym ich liczba rośnie wraz ze zwiększaniem się liczby prowadzonych jednostek. Wzrost ten nie jest jednak w pełni proporcjonalny – małe samorządy uczestniczą w większej liczbie projektów niż te duże.

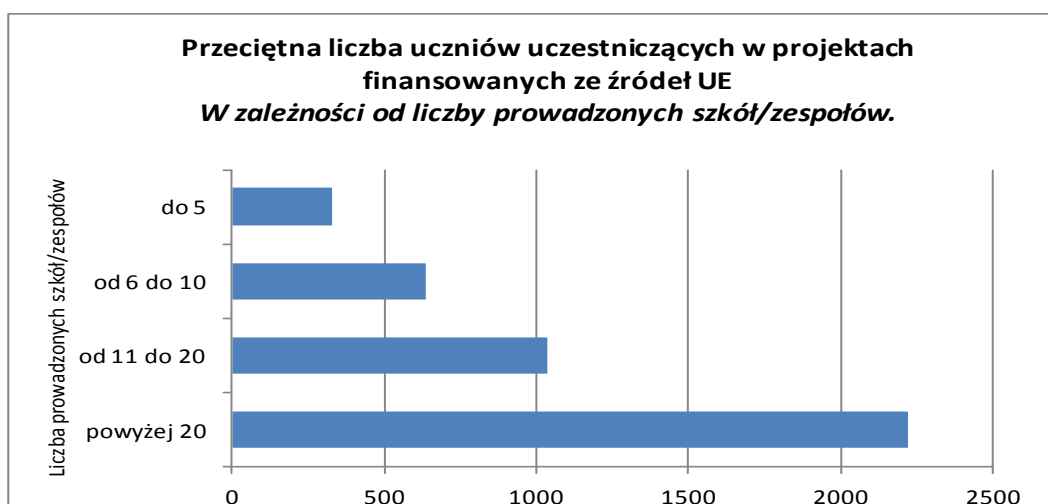

Wykres 26. Przeciętna liczba projektów z ostatnich dwóch lat.

Liczba prowadzonych szkół/zespołów	Przeciętna liczba projektów
do 5	2,8
od 6 do 10	3,3
od 11 do 20	4,1
powyżej 20	12,0
Ogółem	3,7

Tabela 21. Przeciętna liczba projektów z ostatnich dwóch lat

W przeciwieństwie do liczby projektów liczba uczniów niemal podwaja się w kolejnych przedziałach, a zatem liczba uczniów uczestniczących w zajęciach pozalekcyjnych współfinansowanych ze źródeł UE jest proporcjonalna do liczby szkół prowadzonych przez samorząd i wynosi ponad 60 na szkołę.

Wykres 27. Przeciętna liczba uczniów uczestniczących w projektach finansowanych ze źródeł UE.

Liczba prowadzonych szkół/zespołów	Przeciętna liczba uczniów uczestniczących w zajęciach finansowanych ze źródeł UE
do 5	325
od 6 do 10	634
od 11 do 20	1033
powyżej 20	2218
Ogółem	616

Tabela 22. Przeciętna liczba uczniów uczestniczących w projektach finansowanych ze źródeł UE

Wykres 28. Struktura zajęć współfinansowanych ze źródeł UE.

Liczba prowadzonych szkół/zespołów	Proszę oszacować, jaki procent zajęć pozalekcyjnych finansowanych ze środków UE przeznaczony jest:		
	specjalnie dla uczniów zdolnych	dla wszystkich zainteresowanych uczniów	dla uczniów mających kłopoty w nauce lub z dysfunkcjami
do 5	19	41	39
od 6 do 10	17	51	32
od 11 do 20	24	41	35
powyżej 20	16	36	48
Ogółem	19	44	37

Tabela 23. Struktura zajęć współfinansowanych ze źródeł UE

Tylko niecałe 20 proc. zajęć finansowanych z projektów unijnych przeznaczonych jest dla uczniów zdolnych, niemal połowa z nich to propozycje dla wszystkich uczniów, a co trzecie – wyłącznie dla uczniów z kłopotami w nauce lub z dysfunkcjami. Struktura ta dokładnie pokrywa się ze strukturą wszystkich zajęć pozalekcyjnych finansowanych przez jednostki samorządu terytorialnego i nie zależy od wielkości samorządu.

4. Wywiady pogłębione (jakościowe)

4.1. Metodologia

Druga część badania miała charakter jakościowy. Jej podstawowym celem było sporządzenie opisu konkretnych rozwiązań stosowanych przez samorzady w organizacji zajęć pozalekcyjnych, a zwłaszcza znalezienie przykładów dobrych praktyk w tym zakresie. Szczególną uwagę poświęcono zajęciom adresowanym do uczniów zdolnych.

Badanie prowadzono metodą indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI) w dniach 1 – 20 lutego 2012 r. Respondentami w badaniu byli przedstawiciele samorządów odpowiedzialni za oświatę w gminie lub powiecie oraz dyrektorzy szkół. Osoby badane zróżnicowano ze względu na wielkość miejscowości oraz typ samorządu (gminy/miasta na prawach powiatu/powiatu ziemskiego). Wszystkie wywiady przeprowadzono przez telefon.

Biorąc pod uwagę powyższy cel, rozmówców z organów prowadzących rekrutowano w pierwszej kolejności spośród osób, które wypełniły ankietę ilościową oraz pozytywnie odpowiedziały na pytanie, czy samorząd prowadzi własne projekty w zakresie zajęć pozalekcyjnych. W taki sposób zrekrutowano większość rozmówców. Ze względu na brak w bazie wystarczającej liczby samorządów spełniających kryteria rekrutacyjne do drugiej części badania oraz odmowy uczestnictwa w wywiadzie, dwóch respondentów wybrano spośród organów prowadzących szkoły, które nie wzięły udziału w części ilościowej badania. Przy ich wyborze kierowano się wiedzą autorów raportu o miejscach, w których realizowane są dobre praktyki w przedmiocie badania.

Respondentami ze środowiska samorządowego byli więc przedstawiciele tych jednostek, które na podstawie ankiety ilościowej dawały największą szansę na uzyskanie informacji o niestandardowych i ciekawych rozwiązaniach dotyczących organizacji zajęć pozalekcyjnych.

Dyrektorów szkół rekrutowano głównie ze szkół prowadzonych przez samorzady reprezentowane przez respondentów z powyższej grupy. Niestety, liczba odmów udziału w badaniu była bardzo duża (zgody takiej nie udzieliło kilkudziesięciu dyrektorów). W związku z tym połowę dyrektorów wybrano ze zróżnicowanych typów szkół i organów prowadzących. Należy podkreślić, że odmowy udziału w badaniu pojawiały się w momencie, gdy dyrektorzy szkół uzyskiwali informację, że tematem rozmowy będzie sposób organizacji i finansowania zajęć pozalekcyjnych w ich szkole.

4.2. Spostrzeganie zajęć pozalekcyjnych przez pracowników jednostek samorządu terytorialnego i dyrektorów szkół

4.2.1. Skojarzenia

Zajęcia pozalekcyjne to zdaniem respondentów „*dodatkowe, odbywające się po lekcjach, zajęcia, które nie są kontynuacją normalnych zajęć dydaktycznych*”. Wśród tego typu zajęć wyraźnie wyróżniane są dwie grupy: realizowane na podstawie Art. 42 Karty Nauczyciela oraz wszystkie pozostałe. Do drugiej grupy zaliczane są zajęcia realizowane w ramach projektów finansowanych ze środków europejskich (POKL).

Pierwsza grupa zajęć (realizowana w ramach tzw. godzin karcianych) kojarzy się dyrektorom i pracownikom jst. raczej negatywnie. Dyrektorzy podkreślają, że nauczyciele pracują za darmo, samorządowcy akcentują niską jakość tych zajęć oraz ograniczony zakres dobrowolności udziału w nich uczniów.

- ✓ „Nauczyciele dzisiaj organizują zajęcia wyrównawcze z dwóch godzin z Karty Nauczyciela i robią to za darmo. Uważam, że jest to złe, bo każdy za swoją pracę powinien być nagradzany” (dyrektor szkoły).
- ✓ „Są jeszcze zajęcia w zakresie godzin „karcianych”, w których młodzież niekoniecznie uczestniczy dobrowolnie. Są to niby zajęcia dobrowolne, ale nauczyciele w taki czy inny sposób wpływają na młodzież, żeby w tych zajęciach uczestniczyła” (samorządowiec).

„Prawdziwe” zajęcia pozalekcyjne są dodatkowo płatne dla nauczycieli i realizowane w oparciu o inne przepisy. Takie zajęcia:

- ✓ „są prowadzone przez nauczycieli w ramach Karty Nauczyciela, ale nie w ramach Art. 42” (dyrektor szkoły);
- ✓ „nie są płatne z normalnego budżetu. Odbывают się poza planem lekcji” (dyrektor szkoły).

Odpowiadają one oczekiwaniom uczniów i pozwalają im rozwinąć się, mądrze zagospodarować czas po szkole, spełniają też rolę profilaktyczną.

- ✓ „dzieci przychodzą, jeśli są faktycznie zainteresowane” (samorządowiec);
- ✓ „kojarzą mi się z chórem, orkiestrą, z zajęciami sportowymi” (samorządowiec);
- ✓ ich rolą jest „wypełnienie czasu uczniom przez rozwijanie ich talentów, pomoc uczniom słabszym, ale też rozwój fizyczny” (samorządowiec);
- ✓ „generalnie są to zajęcia, które uzupełnią, wypełnią czas wolny, z którym uczeń nie zawsze wie, co ma zrobić”(samorządowiec);
- ✓ „jest to odciążenie w sposób zorganizowany dziecka od tak zwanej ulicy”(samorządowiec);
- ✓ „to coś nowego, coś dodatkowego, co rozwija i nie powiela zajęć dydaktycznych” (samorządowiec).

Samorządowcy w swoich wypowiedziach, podkreślali wyłącznie rozwojowy charakter zajęć pozalekcyjnych oraz ich rolę w kształtowaniu talentów i zainteresowań. Ich zdaniem, działania te były kierowane do wszystkich uczniów a nie do wybranych grup uczniów. Żaden z rozmówców nie mówił wprost o rozwoju osób szczególnie uzdolnionych. Przedstawiciele organów prowadzących, w przeciwieństwie do dyrektorów szkół, nie wspominali o wyrównywaniu szans edukacyjnych uczniów mających kłopoty w nauce.

4.2.2. Rola zajęć pozalekcyjnych w lokalnym systemie oświaty

Ocena roli zajęć pozalekcyjnych w lokalnym systemie oświaty zdecydowanie podzieliła respondentów z organów prowadzących. Część samorządowców przypisywała zajęciom znaczące miejsce w systemie lokalnej oświaty i wskazywała ich liczne zalety, część natomiast twierdziła, że zajęcia takie może i są potrzebne, ale ich rola jest marginalna.

Wśród osób wysoko oceniających rolę zajęć pozalekcyjnych pojawiały się opinie, że zajęcia pozalekcyjne:

- ✓ uzupełniają to, czego dziecko w szkole nigdy nie dostanie
„Nie zorganizujemy w szkole dwudziestu godzin wychowania fizycznego, czy też dziesięciu godzin muzyki”;
- ✓ **pozwalają uczniowi poznać i rozwinąć swoje zainteresowania**
„Teraz uczniowie coraz częściej korzystają z innych zajęć, które nie są przedłużeniem zajęć szkolnych, co pozwala im na rozwój własnych pasji. Na przykład bardzo popularne są zajęcia taneczne”.
„Młodzież chętnie uczestniczy w takich zajęciach, które prowadzone są dla szczególnie zainteresowanych przez dobrze przygotowanego nauczyciela, który zaproponuje coś ciekawego. Na zajęcia mało atrakcyjne, mało ciekawe młodzież nie chce chodzić”.
„Dla mnie zajęcia te kojarzą się z formą rozrywki dla dzieci. Jest to coś, co sprawia im przyjemność, czego robić nie muszą, a chcą i przy czym odpoczywają”.
„Uczestnicząc w zajęciach pozalekcyjnych, uczniowie rozwijają swoje zdolności i umiejętności, dobrze się przy tym bawią. Bo to, o to chodzi! To są zajęcia poza lekcjami, jest to coś, czego nie muszą a chcą.”
„Moim zdaniem zadaniem szkoły jest wychwycenie zdolności ucznia, a potem pielęgnowanie i kształcenie”;
- ✓ sprzyjają dyscyplinie i codziennej nauce
„Dziecko, które robi coś co lubi, przy tym odpoczywa. Ma pasję, to z przyjemnością chodzi do szkoły. Wyrabia to nawyki, umiejętności, pozwala ocenić znaczenie tej pasji i osiągniętych celów. Dziecko lepiej rozumie wtedy także obowiązki szkolne. Wie, że trzeba ciężko pracować, żeby coś osiągnąć, jest bardziej zdyscyplinowane.”

Osoby sceptyczne wobec zajęć twierdziły, że:

- ✓ zajęcia takie są substytutem codziennej dobrej pracy szkoły
„Zajęcia pozalekcyjne są formą zajęć, które szkoła powinna stosować w trakcie swoich zajęć bo chyba wtedy najlepiej poznaje się swoją rzeczywistość i swoje otoczenie. [...] Gdyby udało się nam stworzyć programy nauczania, tak jak prowadzone są zajęcia pozalekcyjne, czyli ukierunkowane, ciekawe, gdzie się przychodzi z przyjemnością, to ta szkoła byłaby idealna.”
„Nauczyciele, jeśli prowadzą jakieś kółka zainteresowań, to powinni wyciągać wnioski i swoje zajęcia też prowadzić w taki sposób, żeby zainteresować młodzież.”
- ✓ są dobre tylko dla młodszych uczniów
„Młodzież coraz mniej ma czasu na zostanie po godzinach. Mniej ma ochotę poświęcać swój czas wolny na zostanie troszkę dłużej, po lekcjach w szkole. My mamy szereg fajnych kursów zawodowych, kursy języka angielskiego czy z matematyki, z których młodzież korzysta. Młodsze dzieci chętnie tańczą, czy uczestniczą w różnych zajęciach, ale już starsze dzieci rzadziej uczestniczą w zajęciach pozaszkolnych, już mniej się w nie angażują.”

Wśród samorządowców pojawił się pogląd uzależniający ocenę zajęć pozalekcyjnych od kompetencji nauczyciela prowadzącego te zajęcia.

- ✓ zajęcia będą służyły rozwojowi ucznia, jeśli: *„Będziemy mieli nauczycieli z pasją, nauczycieli, którzy uprawiają coś więcej niż nauczanie tylko jednego wybranego przedmiotu, lub też jeśli mielibyśmy nauczycieli przygotowanych do podejmowania działań z dzieckiem, które ma problemy wynikające z dysfunkcji rozwojowych. Ma to duże znaczenie dla wyrównywania szans i stwarzania warunków do ujawniania i rozwijania talentów, pod warunkiem jednak, że będzie to nauczyciel mistrz i nauczyciel przygotowany do pokonywania problemów. [...] Takie zajęcia nie mogą być tylko utrwalaniem lekcji, odrabianiem pracy domowej, co może być prowadzone w warunkach świetlicy. Takie zajęcia pozalekcyjne to raczej szeroko rozumiana pomoc psychologiczno-pedagogiczna”.*

Również dyrektorzy szkół nie byli zgodni w ocenie roli zajęć pozalekcyjnych. Ich zwolennicy podkreślali:

- ✓ znaczenie w wyrównywaniu szans edukacyjnych **i indywidualizacji nauczania**
„Przy tylu godzinach, tylu zadaniach i tak napiętym programie edukacyjnym zajęcia pozalekcyjne są okazją wyrównywania szans”.
„Na takich zajęciach dziecko może porozmawiać z nauczycielem na zupełnie innych zasadach, w luźnej rozmowie. To bardzo dużo daje dziecku, gdyż nie jest ono spięte, staje się otwarte, i to mu bardzo pomaga, szczególnie dzieciom, które mają problemy”.
„U mnie klasy nie są aż tak liczne. Myślę, że głównym powodem prowadzenia zajęć pozalekcyjnych są relacje między dziećmi. Dziecko blokuje się, kiedy inne dzieci wyśmiewają się z niego, że czegoś nie umie, nie rozumie, nie potrafi. Na zajęciach pozalekcyjnych, w czasie indywidualnej rozmowy, dziecko otwiera się”.
„Jest to ważny składnik nauczania, jeżeli mielibyśmy pewność, że takie zajęcia posłużą rozwojowi uzdolnień i zainteresowań lub usprawnieniu ucznia”;
- ✓ znaczenie wynikające z faktu opieki nad dziećmi w godzinach pracy rodziców
„W tej chwili, jeśli przyjrzymy się przeciętnej rodzinie, to widzimy, że rodzice kończą pracę w godzinach 16–17. W związku z tym ich dzieci gdzieś, pod jakąś opieką, muszą pozostać, bo trudno oczekiwać, żeby dzieci w tym wieku przebywały w domu same. Zajęcia pozalekcyjne są zatem ukierunkowaną formą spędzania wolnego czasu – nie telewizor, nie komputer, nie wszelkiego rodzaju multimedia, tylko inne formy aktywności. A dzieci w wieku szkoły podstawowej bardzo chcą uczestniczyć w tego typu zajęciach, są ciekawe świata, wszystkiego co je otacza i chcą popробować, a lepiej żeby próbowały, pozostając pod kontrolą”;
- ✓ znaczenie wychowawcze
„Są one również elementem walki z tak zwanym słomianym zapalem. Uczeń, jeżeli podejmuje się uczestniczenia w zajęciach, musi konsekwentnie z nich korzystać. Ma prawo zrezygnować, ale dopiero po pewnym czasie”.

Niektórzy dyrektorzy twierdzili, że zajęcia pozalekcyjne mają znaczenie jedynie dla pojedynczych uczniów, a nie dla systemu jako całości.

- ✓ *„Nie mają znaczenia kluczowego dla ukończenia szkoły, natomiast są istotne indywidualne zajęcia, różne dla poszczególnych osób”.*
- ✓ *„Duże znaczenie mają dla osób zdolnych, np. przygotowujących się do konkursu. Wtedy osoby te są nimi zainteresowane, zwłaszcza że pewnych zadań i problemów nie rozwiązuje się na typowych zajęciach, bo zadania te są nierozwiązywalne w danej grupie. Natomiast dla*

uczniów mniej zdolnych korzyścią wynikającą z zajęć pozalekcyjnych jest możliwość lepszego zrozumienia przerabianego materiału, gdyż zapewniają one więcej czasu na pracę indywidualną”.

- ✓ „Gdyby pewnego dnia z systemu oświaty zniknęły zajęcia pozalekcyjne, oznaczałoby to stratę, ale nie byłaby ona bardzo znacząca”.

4.2.3. Motywy organizowania

Najważniejsze motywy, jakimi kierują się organy prowadzące przy tworzeniu zajęć pozalekcyjnych, to:

- ✓ **przeciwdziałanie niepożądanym zachowaniom uczniów**
„Uważamy, że [dobre jest] każde zajęcie, które przyciągnie ucznia i odciągnie [go] od niekontrolowanych pomysłów i działań. Dzięki temu uczeń może uniknąć zagrożenia”.
„Chodzi również o zajmowanie czasu wolnego uczniów. Organizujemy zajęcia sportowe po to, żeby zająć uczniom czas w sposób aktywny, aby eliminować patologie, niewłaściwe zachowania”.
„Dziecko jest coraz mniej zaangażowane. Coraz dłużej siedzi przy komputerze. Myślę, że głównym celem zajęć pozalekcyjnych będzie odciągnięcie dziecka od komputera”.
- ✓ **wspieranie uczniów zdolnych i motywowanie ich do działania**
„Chcemy wspierać uczniów, motywować ich do działania. Typowe zajęcia szkolne nie dają możliwości pełnego, lepszego rozwoju. Żeby rozwijać zainteresowania uczniów, ich zdolności, talenty to organizujemy wszelkie formy zajęć pozalekcyjnych”.
- ✓ **zapewnienie konkurencyjności szkół na rynku oświatowym**
„Zdajemy sobie sprawę, że jesteśmy gminą rozwojową [...] Chcielibyśmy, żeby nasza szkoła była szkołą konkurencyjną”.
„Zależy nam również na rekrutacji, więc oferta zajęć pozalekcyjnych, pozaszkolnych ma zachęcić młodzież do wybrania naszej szkoły. Jest to zatem też element rekrutacji”.

Dyrektorzy dodają do tego jeszcze argument wyrównywania szans edukacyjnych.

- ✓ „Dlatego, żeby każdy uczeń z dużego czy małego miasta miał takie same szanse życiowego startu”.
- ✓ „Żeby wyrównać szanse edukacyjne uczniów”.

4.2.4. Ogólny opis zajęć pozalekcyjnych

Sposób organizacji zajęć pozalekcyjnych zależy od ich typu. Tzw. godziny karciane planowane i wykorzystywane są w ramach szkół. Żaden z rozmówców nie wspomniał o jakiegokolwiek formie wpływania organu prowadzącego na sposób ich wykorzystania. Wręcz przeciwnie, respondenci potwierdzali, że godziny te są w wyłącznej gestii dyrektorów szkół. Godziny wynikające z Art. 42 Karty Nauczyciela przeznaczane są głównie na przedmiotowe koła zainteresowań, pomoc psychologiczno-pedagogiczną oraz wyrównywanie szans edukacyjnych.

- ✓ W zakresie godzin „karcianych” zatwierdzamy „to, co [dyrektorzy] przedstawiają nam w arkuszach, ale akceptacja jest tu raczej formalna, bo nie wnikamy w nie szczegółowo”.
- ✓ „Z Art. 42 prowadzone są zajęcia z uczniami z zaburzeniami mowy. Jest to głównie terapia, zajęcia wyrównawcze”.

Zajęcia, które nie wynikają z przepisów o tzw. godzinach karcianych, organizowane są w sposób bardzo zróżnicowany. Wśród respondentów pojawiły się następujące przypadki:

- ✓ brak jakichkolwiek zajęć dla uczniów,
„Z uwagi na niewystarczające subwencje nie stać nas na więcej niż ramowy program zajęć”.
- ✓ traktowanie lokalnych wydarzeń jako zajęcia pozalekcyjne
„Staramy się robić to, na co nas stać i na co w danym momencie jest zapotrzebowanie. Jest potrzeba w danym momencie, to my staramy się pomóc. Jeżeli coś polityką można nazwać to my nie chcemy być hamulcowymi, żeby nikt nie mógł powiedzieć, że czegoś na rzecz dzieciaków nie chcemy robić. [...]Jeśli ktoś wymyślił konkurs plastyczny i pojawia się potrzeba ufundowania nagród, to my staramy się to robić. My nie zakładamy, że taki konkurs będzie. Pewne rzeczy dzieją się ad hoc. Jeśli dowiadujemy się, że ktoś występuje z propozycją współpracy, staramy się w mniejszym lub większym stopniu współpracować.[...]Generalnie nie wywołujemy tematów”.
- ✓ finansowanie zajęć wyłącznie z projektów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki
„W związku z tym, że od trzech lat nie przeznaczamy specjalnych środków na realizację zajęć pozalekcyjnych, szkoły pozyskują te środki głównie dzięki projektom unijnym. Jeżeli jest wymagany wkład własny, to szkoła jest wspomagana z budżetu samorządu, a my jako wydział wspomagamy pisanie wniosków o pozyskiwanie środków. Sami również pozyskujemy i prowadzimy projekty zapewniające rozwój zainteresowań w różnych zakresach”.
- ✓ centralizacja zajęć pozalekcyjnych w wyspecjalizowanej jednostce organizacyjnej
„Jesteśmy w dość komfortowej sytuacji, gdyż mamy Powiatowy Zespół Ognisk Pracy Pozaszkolnej, który koordynuje [organizację zajęć pozalekcyjnych]. Natomiast dyrektorzy również zgłaszają potrzeby w tym zakresie. My również monitorujemy to. Tworząc powiatową strategię analizowaliśmy potrzeby środowiska, przeprowadzaliśmy ankiety wśród dyrektorów szkół”.
- ✓ konkursy na zajęcia pozalekcyjne
„Wszystko finansowane jest z budżetu, w skład którego wchodzi i subwencja i nasze środki. Wydajemy je na podstawie przepisów o organizacjach pożytku publicznego. Organizacja może sama zgłosić się do konkursu, lub w szkołach nauczyciel współpracuje z jakąś organizacją, lub też z jakąś inną szkołą, czyli drugim partnerem może być druga szkoła. Chcieliśmy, żeby nawiązywali ze sobą współpracę.”
Organizacja zajęć „odbywa się konkursowo. Są określone kryteria. Chcemy wiedzieć, jaki był nabór, jakie były cele, z kim współpracuje szkoła, ile jest dzieci, czy nabór odbywał się przez ogłoszenie programu czy zaproszenie do programu, jakie są formy pracy, cele i jaki będzie koszt. Opracowaliśmy regulamin, który określa warunki jakości tych projektów edukacyjnych”.
- ✓ stawianie celów przed dyrektorami
„Z samorządu wychodzi inicjatywa finansowania zajęć pozalekcyjnych. Stawiamy cel – należy wychwycić uzdolnienie ucznia na zajęciach pozalekcyjnych kształcić te uzdolnienia. Takie hasło dostaje dyrektor szkoły i rada pedagogiczna. Sam pomysł na zajęcia pozalekcyjne wpływa z wewnątrz [...]meritum i treść wpływa ze szkoły, często nawet od uczniów”.

4.2.5. Zajęcia dla uczniów z wielu szkół

Zajęcia pozalekcyjne przypisane są do konkretnej szkoły. Zdarzają się jednak odstępstwa od tej zasady. Są to:

- ✓ zajęcia o charakterze twórczym
„Są zajęcia, [w których uczestniczą uczniowie z wielu szkół], zwane międzyszkolnymi. Są to bardziej zajęcia artystyczne, czyli plastyczne, muzyczne, taneczne. Mamy cztery szkoły i w takich zajęciach uczestniczą uczniowie właśnie z tych czterech szkół. Formalnie przypisane są one do jednej szkoły”.
„Nasz chór składa się z gimnazjalistów i dzieci ze szkół podstawowych.”
- ✓ lokalne konkursy
„Szkoły biorą udział w konkursach organizowanych przez samorząd, na przykład o puchar burmistrza. Takie działania swoją opieką obejmuje burmistrz, przewodniczący rady miejskiej. Zajęcia są otwarte i wszyscy w swoich kategoriach mogą brać w nich udział. Na pewno nikt się nie zamyka tylko i wyłącznie na swoją szkołę, czy jedną grupę wiekową.”
- ✓ koła, których celem jest promocja szkoły
„Teraz toczy się walka o nabór uczniów do szkół ponadgimnazjalnych, dlatego dyrektorzy przygotowują na terenie szkoły zajęcia dla gimnazjalistów, żeby przyszli, zobaczyli i zweryfikowali tą szkołę z tym, co słyszą w mieście, od rodziców czy kolegów. Ta wymiana musi funkcjonować”.

4.2.6. Rola dyrektorów w organizacji zajęć w opinii samorządowców

Jak to zostało powiedziane wcześniej, dyrektorzy mają samodzielność w realizacji godzin pozalekcyjnych, wynikającą z art. 42 Karty Nauczyciela. W przypadku innych projektów ich rola bywa zróżnicowana. Dyrektorzy szkół są postrzegani przez organy prowadzące jako:

- ✓ aktywnymi twórcy i inspiratorzy działań
„Dyrektorzy prześcigają się w pomysłach na zajęcia pozalekcyjne skierowane do dzieci najlepszych, po to żeby potem pokazywać tych uczniów np. na koncertach, zawodach, konkursach – nie tylko na terenie gminy, ale także powiatu czy województwa. Jest tu taka konkurencja między dyrektorami, która jest generalnie zdrowa”.
„Dyrektorzy uczestniczą i sami piszą wnioski o dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej[...] na dużą i szeroką skalę.”
- ✓ partnerzy w podejmowaniu decyzji
*„Dyrektorzy [szkół] zgłaszają nam swoje priorytety, mówią o najważniejszych mocnych i słabych stronach podjętych działań i kierunkach ich doskonalenia. My wybieramy najczęściej powtarzające się postulaty. Zderzamy potrzeby czyli to, co wynika z pracy szkół z uwarunkowaniami zewnętrznymi i na tej podstawie ustalamy priorytety. [...] **W tym roku podejmujemy wyzwanie – uczeń zdolny i robimy wszystko wokół tego, poprawiamy jakość.** W przyszłym roku – następny obszar. Czyli zaczęliśmy tworzyć nowe nie tylko doskonalić i rozwijać się w tym, co mamy. Niech się szkoły rozwijają w tym, co mają. Wchodzimy również w nowe zagadnienia.”*

Dyrektorzy szkół bywają jednak traktowani protekcyjnie i zdarza się, że ich rola ograniczana jest do udostępniania pomieszczeń i akceptowania pomysłów organu prowadzącego.

- ✓ „Dyrektorzy byli przychylni, udostępniali sale. Były to zajęcia otwarte, w których mogli uczestniczyć uczniowie z naszych pozostałych szkół i nie stwarzali żadnych problemów. Jedyne zjawiska negatywne wiązały się z proponowanymi przez nas zmianami – wtedy następowała blokada działań”.

4.2.7. Zaangażowanie samorządów w organizację zajęć pozalekcyjnych w opinii dyrektorów

Dyrektorzy zgodnie podkreślają, że istnieje duży dystans organów prowadzących szkoły do zajęć pozalekcyjnych. Niezależnie, czy samorządy finansują takie zajęcia, czy nie, szczegóły dotyczące tych zajęć pozostają w wyłącznej gestii dyrektora.

O ocenie działania samorządów wydaje się decydować ilość pieniędzy przeznaczanych na ten cel – im jest ich więcej, tym wyższa jest ocena zaangażowania samorządu w organizację zajęć dokonywana przez dyrektorów szkół.

- ✓ „Dyrektor ma [wpływ na organizację zajęć], pod warunkiem, że ma na to środki, a środki udzielają samorządy. Jeśli środki te są, wszystko da się zrobić. Nauczyciele organizują zajęcia wyrównawcze z dwóch godzin z Karty Nauczyciela i robią to za darmo. Uważam, że jest to zła praktyka, bo każdy za swoją pracę powinien być wynagradzany. Gdyby samorząd dał pieniądze na dodatkowe zajęcia, nauczyciele pracowaliby równie uczciwie (jak teraz), ale może z większą motywacją”.
- ✓ „Szkoła to nie fabryka, nie produkuje sprzętu, który można za chwilę sprzedać i mieć z tego zysk. Uczniowie to długoterminowe lokowanie pieniędzy. [...] Wszędzie państwo płaci za kształcenie ludzi młodych”.
- ✓ „W naszej szkole odbywają się zajęcia pozalekcyjne w ramach projektu, który został przygotowany przez starostwo powiatowe i te zajęcia są finansowane z tych środków. Te zajęcia są nam narzucone przez organ prowadzący. Pozostałe zajęcia nie są w ogóle finansowane przez samorząd, więc nauczyciel realizuje je za darmo”.
- ✓ „Główny [wpływ na kształt zajęć pozalekcyjnych] mam ja. Na szczęście organ prowadzący, biorąc pod uwagę moje uzasadnienie, przyznaje mi pieniądze na ten cel. [...] Samorząd w ogóle nie angażuje się w realizację zajęć, ale muszę przyznać, że finansuje je prawie w stu procentach. Rozumie potrzebę prowadzenia takich zajęć i akceptuje je jako pozycję budżetową. [Wniosek o dofinansowanie] jest zazwyczaj poparty diagnozami, badaniami naszymi wewnętrznymi. Uwzględnia ilość dzieci, która jest zainteresowana propozycją zajęć. Dostajemy pieniądze, tworzymy grupy i realizujemy zajęcia.”
- ✓ „We Wrocławiu funkcjonuje to świetnie. Organ prowadzący niczego nie nakazuje w sprawie zajęć pozalekcyjnych, zostawia to w gestii szkół. Na pewno tak jest w szkołach podstawowych, gdzie dyrektor wspólnie z innymi osobami ze szkoły musi ustalić, jakie zajęcia będą się odbywały. [...] Gmina Wrocław określa nam tylko limity godzin, dzięki którym każdy z dyrektorów ma możliwość innej organizacji pracy szkoły”.

4.3. Organizacja zajęć pozalekcyjnych

4.3.1. Tematyka i sposób jej wyboru

Tematyka zajęć pozalekcyjnych jest raczej typowa. Dominują zajęcia:

- ✓ sportowe, w tym korekcyjne;
- ✓ artystyczne, np. taniec – respondenci podkreślają duży wzrost zainteresowania takimi zajęciami, także chór, zespoły instrumentalne, zajęcia plastyczne;
- ✓ klasyczne kółka zainteresowań – przedmiotowe, recytatorskie, techniczne, przygotowanie do olimpiad i konkursów.

Zdarzają się również inne, mniej typowe zajęcia, jak choćby: pierwsza pomoc przedmedyczna, zajęcia ogrodnicze, szkółka wędkarska czy treningi pamięci.

Nie wszystkie organy prowadzące posiadają jednak wiedzę o tematyce tych zajęć. Jeden z samorządowców stwierdził wręcz: *„Podejrzewam, że w szkołach są organizowane dodatkowe koła [...] Więcej szczegółów nie znam, bo my takich informacji nie zbieramy na bieżąco”*.

W niektórych samorządach zajęcia pozalekcyjne prowadzone są głównie z okazji specjalnych uroczystości: *„Organizują je nasze instytucje kultury dla uczczenia znaczących rocznic, z okazji spotkań autorskich, konkursów. Nie odbywają się cyklicznie, ale wtedy, jeśli zachodzi taka potrzeba, np. [...] w zeszłym roku w rocznicę Powstania Wielkopolskiego występowali członkowie kółek recytatorskich i chórów. Aktywność uczniów pracujących w kołach zainteresowań zależy od tego, czy w danym roku takich imprez jest dużo i jaka jest ich ważność. W rocznicę istnienia naszego miasta przygotowania w ramach zajęć pozalekcyjnych były zintensyfikowane, bo każdy chciał się pokazać i były one skierowane do naszej lokalnej społeczności”*.

Tematyka zajęć ustalana jest praktycznie zawsze przez dyrektorów szkół:

- ✓ *„We wszystkich szkołach dyrektorzy – często w formie ankietowej – zadają uczniom pytanie: w jakich zajęciach chciałbyś uczestniczyć? [...] Potem analizują odpowiedzi, przedstawiają nam swoją propozycję, my ją zatwierdzamy i na tej podstawie organizowane są zajęcia”*.
- ✓ *„W zasadzie nie mamy wypracowanych zasad, ale też decyzje nasze nie są podejmowane bezkrytycznie. Jeśli dyrektor uzasadni wniosek, stwierdzając np. że jest młodzież zainteresowana nauką języka łacińskiego, ponieważ wybiera studia, na których będzie wykorzystywała ten język, wówczas zarząd przychyliła się do propozycji. Niestety, nie dysponujemy zbyt dużymi środkami finansowymi, dlatego liczba godzin jest ograniczona”*.

Tematyka zajęć musi jednak odpowiadać oczekiwaniom uczniów (stąd choćby podkreślane przez kilku samorządowców zwiększenia liczby zajęć tanecznych).

- ✓ *„Dzisiaj nadmiar propozycji powoduje to, że uczniowie są wyrywani.”*
- ✓ *„Zajęcia muszą być interesujące, żeby przyciągnąć ucznia. Na takie, które są przedłużeniem lekcji coraz mniej uczniów ma ochotę. Bardziej zainteresowani są nimi uczniowie wyjątkowo zdolni, którzy przygotowują się do olimpiad i konkursów. Natomiast uczeń, który nie bierze*

w nich udziału, niechętnie przychodzi na zajęcia. Uczniowie mówią, że kochają szkołę, ale niekoniecznie kochają się uczyć”.

Z wielu wypowiedzi wynika, że zajęcia pozalekcyjne są ofertą, o przyjęcie której szkoła zabiega. Można odnieść wrażenie, że to dyrektorom szkół i nauczycielom najbardziej zależy, aby uczniowie chcieli wybrać ich propozycję tematyki zajęć spośród wielu innych możliwości oferowanych przez otoczenie. Dostosowują więc ofertę, starając się trafić w aktualne oczekiwania uczniów. Dobrze ilustruje tę sytuację wypowiedź, która odnosi się do zajęć realizowanych w ramach projektów unijnych: *„Zajęć pozalekcyjnych w ramach projektów unijnych jest bardzo dużo. Mamy już nawet sygnały o zmęczeniu uczniów do tego stopnia, że w pewnym okresie brakuje ich do realizacji projektów”.*

4.3.2. Miejsca zajęć

Zajęcia odbywają się prawie zawsze na terenie szkół. Sporadycznie wykorzystywane są do tego celu również inne obiekty oświatowe, np. bursy szkolne lub inne obiekty zarządzane przez samorząd (instytucje kultury, obiekty sportowe). W przypadku zajęć prowadzonych przez inne podmioty, np. organizacje pozarządowe, zajęcia odbywają się również w siedzibach tych organizacji.

4.3.3. Godziny zajęć

Z deklaracji respondentów wynika, że zajęcia pozalekcyjne odbywają się zawsze po lekcjach i czasami trwają nawet do godziny 17-tej. Taka organizacja możliwa jest jednak wyłącznie w szkołach o dobrych warunkach lokalowych, w których nauka nie odbywa się na dwie zmiany.

- ✓ *„Uczniowie chętnie zgadzają się na zajęcia dodatkowe, np. z matematyki, ale później, kiedy dowiadują się, o której się kończą, niektórzy wycofują się, bo nie mają czym wrócić do domu”.*

Problemem są też dojazdy uczniów mieszkających dalej od szkoły.

- ✓ *„ Jesteśmy gminą wiejską, więc dowożenie dzieci jest problemem. Dlatego przepełnienia na zajęciach pozalekcyjnych u nas nie ma”.*
- ✓ *„Czasem po dwóch, trzech tygodniach młodzież wycofuje się z tych zajęć, gdyż zajmują jej dość dużo czasu, a znaczna część uczniów dojeżdża do szkoły. Jest to istotny warunek uczestnictwa w zajęciach”.*
- ✓ *„Mamy ciasny budynek i problemy z wygospodarowaniem pomieszczeń na zajęcia dodatkowe. Nauka odbywa się na dwie zmiany i praktycznie do godziny 16-tej nie ma wolnej sali, żeby prowadzić w niej zajęcia pozalekcyjne. Trudno jest coś zorganizować w połowie października lub listopada, jeśli nie było to zaplanowane we wrześniu”.*

Respondenci podkreślali znaczenie świadomości rodziców oraz rolę infrastruktury.

- ✓ *„Istotna jest świadomość rodziców, bo jeśli powiedzą, że warto skorzystać z zajęć pozalekcyjnych i zadeklarują przywiezienie ucznia ze szkoły dwie godziny później, to działa to bardzo korzystnie. Niestety, wielu rodziców tak nie myśli”.*

- ✓ „Staramy się stworzyć w szkołach taką infrastrukturę, która sprzyjałaby zajęciom pozalekcyjnym. W nowo budowanych szkołach wszędzie są sale, w których odbywają się zajęcia grupowe – taneczne, muzyczne, teatralne. Przy każdej szkole jest też kompleks sportowy”.

4.3.4. Prowadzący i sposób ich wybierania

Prowadzącymi zajęcia są najczęściej nauczyciele ze szkoły, w której odbywają się zajęcia. Zdarzają się jednak i inne rozwiązania. Prowadzącymi są między innymi:

- ✓ specjaliści z zewnątrz
„Są zajęcia specjalistyczne, na przykład: rzeźby i gliny, które prowadzi specjalista z zewnątrz. Dotyczy to też zajęć z orkiestrą dętą, zajęć z dziennikarstwa, kółka teatralnego.”
- ✓ instruktorzy sportowi i trenerzy
„Są to ludzie, których zatrudniamy, bo nie mamy ich na własnym terenie: instruktorzy sportowi, trenerzy, pracownicy naszych placówek kultury”.
- ✓ nauczyciele zatrudnieni w placówkach oświatowych
„Jeżeli szkoły są zainteresowane to jest współpraca. Ze strony starostwa kierowani są nauczyciele prowadzący te zajęcia do szkół z wyspecjalizowanej jednostki organizującej zajęcia pozalekcyjne”.
- ✓ rodzice
„Czasem i dzieciaki wybierają kogoś, kto mógłby prowadzić takie zajęcia, na przykład rodzic – może nie w ramach zajęć cyklicznych, ale w formie krótkotrwałego działania”.

Wybór prowadzących jest w wyłącznej gestii dyrektora szkoły.

Wynagrodzenie z tytułu prowadzenia zajęć jest wypłacane:

- ✓ na podstawie umowy o pracę (zwykle);
- ✓ na podstawie umów zawartych z nauczycielami prowadzącymi zajęcia w ramach projektów finansowanych z POKL przez administratora projektu;
- ✓ przez dyrektora szkoły (lub wyspecjalizowanej jednostki) organizującej zajęcia w ramach umowy zlecenia;
„Są to odrębne umowy. Dyrektorzy na podstawie zarządzenia prezydenta otrzymują informację o kwocie do dyspozycji. Wiedzą, na ile godzin powinna ona wystarczyć i muszą się w niej zmieścić. Kwoty te odprowadzane są w cyklu semestralnym”.

Respondenci wspominali też o zajęciach pozalekcyjnych finansowanych przez powołane przy szkołach fundacje i stowarzyszenia, a także o zajęciach prowadzonych przez wolontariuszy.

Zdaniem respondentów część zajęć prowadzona jest przez nauczycieli bez wynagrodzenia. W takiej sytuacji dyrektor czasami sięga po dostępne mu środki i zwiększenia wynagrodzenia nauczyciela.

- ✓ „Nauczyciel robi to w ramach swoich 40 godzin statutowych, bez zapłaty, bo cieszą go sukcesy, odnoszone przez dzieci. [Potem te] osoby mają zwiększony dodatek motywacyjny”.

4.3.5. Organizacja zajęć pozalekcyjnych w opinii dyrektorów szkół

Mówiąc o organizacji zajęć pozalekcyjnych, dyrektorzy szkół koncentrują się na finansach. Podkreślają, że ich możliwości limitowane są pieniędzmi otrzymywanymi od organów prowadzących.

- ✓ „Dyrektor ma [możliwość zorganizowania zajęć pozalekcyjnych] pod warunkiem, że ma na to środki przydzielone przez samorząd. Jeżeli one są, można zrobić. Nauczyciele, którzy dzisiaj organizują zajęcia wyrównawcze w ramach dwóch godzin z Karty Nauczyciela, robią to za darmo. [...] Gdyby samorząd dał pieniądze na dodatkowe zajęcia, nauczyciele pracowaliby równie ucziwie, ale może z większą motywacją”.

Dyrektorzy chwalą swoją samodzielność ustalania tematyki zajęć.

- ✓ „Dotychczasowe limity w zupełności mi wystarczały na organizowanie takich zajęć. Pozwalały na organizację czasu wolnego dla uczniów. Uważam, że swoboda, którą organ prowadzący nam pozostawił, jest bezcenna”.

4.4. Wykorzystanie funduszy unijnych

4.4.1. Omówienie ogólne

Dla niektórych samorządów i szkół finansowanie zajęć z funduszy UE ma kluczowe znaczenie. Są takie organy prowadzące, które deklarują wprost, że wszystkie zajęcia pozalekcyjne finansowane są z tego źródła. Są jednak również takie, które organizując wiele zajęć pozalekcyjnych, nie skorzystały dotychczas z zewnętrznych źródeł finansowania. Projekty związane z realizacją zajęć pozalekcyjnych:

- ✓ koordynowane są na poziomie gminy
„Zdobywamy z zewnątrz pieniądze przeznaczone na konkretną działalność. Gminie łatwiej jest koordynować takie zajęcia we współpracy oczywiście z dyrektorami. Najczęściej zajęcia koordynowane są przez pracownika gminy”.
„Projekt realizowany jest w ramach partnerstwa ośmiu szkół zawodowych. W rzeczywistości – przez Ośrodek Metodyczny, ale z dużym zaangażowaniem naszego wydziału”.
- ✓ skierowane były do uczniów szkół zawodowych
„Roczny program zajęć pozalekcyjnych polegał na rozszerzaniu umiejętności w ramach nauczanych zawodów. Na przykład we współpracy ze Stowarzyszeniem Parkieciarzy Polskich kształceni byli stolarze w zawodzie parkieciarza. Również w Technikum Elektrycznym przez rok nauczano projektowania oświetlenia. Zakres czterech czy pięciu specjalności, których nauczamy, został rozszerzony”.
- ✓ inspiracja czasami pochodziła ze szkół, a czasami ze strony samorządu
„Gmina musiała firmować ten projekt [...], ale byliśmy bardzo ograniczeni, bo nauczyciele starali się to przeprowadzić sami [...] więc musieliśmy czuwać nad tym, bo odpowiedzialność finansową ponosiła gmina. Szkoła sobie z tym doskonale radziła. Nauczyciele we własnym zakresie napisali projekt i projekt był również realizowany przez nich, przy współpracy z fachowcami z górnej półki.”

„Projekty inspirowane i w dużej części nadzorowane są przez wydział. Zespół projektowy w dużej mierze składał się z osób z naszego wydziału, natomiast zajęcia prowadzili nauczyciele”.

Aktywność samorządów w poszukiwaniu środków na zajęcia pozalekcyjne bywa duża i nie obejmuje wyłącznie POKL:

- ✓ *„Co roku występujemy z wnioskiem do Ministerstwa Sportu i Turystyki o dofinansowanie zajęć pozalekcyjnych. Realizujemy programy dofinansowywane ze środków unijnych. [...] Szukamy też projektów, w których młodzież mogłaby wziąć udział. Obecnie realizowany jest projekt dla uczniów gimnazjów. Przygotowujemy się do napisania wniosku o dofinansowanie projektu dla uczniów klas 4–6 szkół podstawowych. Dyrektorzy ze swojej strony też uczestniczą i sami piszą wnioski o dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej.”*

4.5. Zmiany w zakresie zajęć pozalekcyjnych

W celu uzyskania szerszego kontekstu respondentów zapytano o organizację zajęć pozalekcyjnych w przeszłości oraz o ich plany na przyszłość.

O przeszłości samorządowcy mówili niechętnie. Podkreślali:

- ✓ kłopoty z naborem na zajęcia
„Młodzież coraz trudniej wyciągnąć z domu, dlatego zajęcia pozalekcyjne muszą się wyróżniać jakością i czymś oryginalnym, tak, żeby tego młodego człowieka wyciągnąć z domu”.
- ✓ zmieniającą się tematykę zajęć i zainteresowania młodzieży
*„[Dawniej] jeśli były [zajęcia], to typowo sportowe”.
„Coraz modniejsze są formy taneczne. Uczniowie bardzo chętnie w nich uczestniczą i gdyby zajęć było jeszcze więcej, też nie byłoby problemów ze znalezieniem chętnych”.
„[Uczniowie] z ogólniaków oczekują zajęć związanych z psychiką człowieka. Chcieliby nauczyć się autoprezentacji, radzenia sobie ze stresem czy depresją”.*
- ✓ wpływ niżu demograficznego na ofertę zajęć pozalekcyjnych, która traktowana jest jako metoda promocji szkoły
„W ostatnim czasie, od kiedy weszła nowa matura, tam gdzie jest większe zagrożenie konkurencyjnością, obserwujemy ucieczkę uczniów do innych szkół. Zaczęliśmy analizować, przyczyny i bardziej troszczyć o jakość, ciekawszą ofertę dla młodzieży”.
- ✓ realizację zajęć w ramach projektów finansowanych ze środków UE
„Mogę jedynie powiedzieć, że realizujemy więcej projektów finansowanych ze środków Unii Europejskiej. Szkoły prowadziły je wcześniej, my teraz, na poziomie miasta, również takie projekty realizujemy”.

Chętniej wypowiadali się natomiast o przyszłości. Ich wypowiedzi zawierały szerokie spektrum opinii i poglądów:

- ✓ chwalili się dotychczasowymi sukcesami
„Uważam nieskromnie, że mamy dobrze zorganizowane zajęcia i wystarczy nam ich kontynuacja. Widziałbym pewne formy zajęć – marzy nam się np. duży chór międzyszkolny,

wielka orkiestra, również z udziałem dorosłych. Uważam, że obecna ogólna forma prowadzenia zajęć jest dobrze skonstruowana”.

- ✓ wyrażali niepokój o źródła finansowania
„Zajęcia pozalekcyjne prowadzili głównie nauczyciele lub instruktorzy, którzy są na garnuszkę gminy. Dzisiaj jednak już nikt nie chce tego robić za darmo. [...] Obawiam się, że jeśli pasjonaci nie poprowadzą zajęć, to nie będą się odbywały. Zadań własnych mamy tyle, że musimy wybierać”.
„Chciałabym, żeby wiele się nie zmieniło, żebyśmy nadal mogli korzystać ze środków zewnętrznych, bo budżety samorządów są bardzo obciążone. [...] Chciałabym też, żeby tych środków było więcej, gdyż dają możliwość zapewnienia szerszej oferty”.
„Przede wszystkim musimy zapewnić zajęcia obowiązkowe, a to kosztuje bardzo dużo. Robimy co możemy i mam nadzieję, że się niewiele zmieni, żebyśmy mogli zapewnić uczniom dodatkowe zajęcia pozalekcyjne”.
„...żeby wśród radnych było większe zrozumienie dla potrzeb edukacji. Żeby szkoła była jakościowo dobra, to potrzebne są pieniądze, to musi kosztować. Żeby radni nie zastanawiali się, czy zrobić kawałek chodnika, czy dać trochę pieniędzy na szkoły”.
- ✓ podkreślali konieczność rozwoju i zajęć ruchowych
„Będziemy musieli z pełną świadomością robić ruchowe zajęcia pozalekcyjne, zajęcia które będą rozwijały dziecko w sposób aktywny. Trzeba będzie wyprofilować tak, żeby tych zajęć było więcej”.
- ✓ podkreślali konieczność organizacji nowych form zajęć psychologicznych
„Chciałabym, żebyśmy mieli większe wsparcie poradni psychologiczno-pedagogicznych na rzecz dziecka zdolnego”.
- ✓ wskazywali na rosnące oczekiwania uczniów i ich rodziców
„Ambicje rodziców rosną – czasem, w sposób niekontrolowany, chcą, żeby ich dzieci uczestniczyły w wielu zajęciach. Zwiększa się procent dzieci uczestniczących w wielu zajęciach pozalekcyjnych i coraz więcej godzin przypada na jednego ucznia. [...] Rodzice są też zainteresowani jakością zajęć. Ale też często, podając powody rezygnacji z zajęć, mówią, że nic się na nich ciekawego nie dzieje, że jest to jakaś powtórka”.
- ✓ wyrażali niezadowolenie z poziomu kompetencji nauczycieli
„Wydaje mi się, że zbyt dużo uwagi poświęca się systemowi kontroli, a za mało sprawie wzmocnienia zasobów kadrowych. Przy przyjmowaniu na studia powinno się brać pod uwagę nie tylko wiedzę, ale także predyspozycje kandydata”.
- ✓ wskazywali na coraz niższą jakość zajęć prowadzonych w ramach tzw. godzin karcianych.
„Obniżył się poziom godzin karcianych, bo one są niepłatne”.

Dyrektorzy szkół mieli więcej kłopotu z jednoznacznym odniesieniem się do przyszłości i przeszłości.

- ✓ Źródeł ewentualnych zmian szukali w decyzjach politycznych.
„Generalnie jestem optymistą i jeśli tylko poprawi się sytuacja polityczna, to i w gminie powinno być lepiej. Wiem, że gmina nie zostawi nas bez środków”.
- ✓ Obawali się ograniczenia środków na te zajęcia pozalekcyjne.

- „Nie spodziewam się rewelacji, gdyż brakuje pieniędzy. Jeśli byłyby pieniądze, to dałoby się zrobić wszystko, można by zaspokajać aspiracje i potrzeby uczniów i rodziców. Jeśli środków tych będzie brakowało, to niewiele da się zrobić”.*
- ✓ Wskazywali na kłopoty z realizacją zajęć w ramach tzw. godzin karcianych.
„Jeśli w wyniku zmiany zapisów w Karcie Nauczyciela nie zmieni się podejście do godzin pracy, to nic nie zrobimy. Zajęcia [z Art. 42KN] będą odbywały się na siłę, a dzieci niechętnie będą na nich zostawały”.
„Muszę narzucać nauczycielom, co mają robić z art. 42 i jest to wielki problem”.
- ✓ Wskazywali na zmiany dotyczące charakteru i tematyki zajęć.
„[Zmieniła się] ilość zajęć i ich wachlarz. Kiedyś szkoły koncentrowały się na SKS-ach i kołach naukowych, ale bardzo przedmiotowych – matematycznych, geograficznych, których było bardzo dużo. W tej chwili, jeżeli jest grupa dzieci, to dyrektor jest w stanie w szkole zorganizować każde inne zajęcia”.
- ✓ Wykazali zaniepokojenie możliwym wpływem na zajęcia pozalekcyjne regulacji w zakresie pomocy psychologiczno-pedagogicznej.
„1 września pomoc psychologiczno-pedagogiczna wchodzi do szkół podstawowych. Mimo zwracania uwagi przez środowisko oświatowe, że ilość dokumentów tworzonych w ramach świadczenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej będzie ogromna, to nic się w tym zakresie nie zmienia. Cała para i entuzjazm będą koncentrowały się w zespołach pomocowych na spotkaniach z rodzicami i pisaniu protokołów. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna może zabić zapał osób, które chcą pracować na wszelkiego rodzaju zajęciach pozalekcyjnych”.
- ✓ Wyrażali obawy związane z zakończeniem finansowania zajęć pozalekcyjnych w ramach projektów.
„Myślę, że jeśli nie będzie projektów, to będzie ciężko. Nauczyciele będą pracować w ramach godzin karcianych, choć pewnie bardziej będzie wiadomo o co chodzi w tych godzinach karcianych. Z tego powodu, że pomoc pedagogiczno-psychologiczna będzie realizowana w szerokim zakresie, może zabraknąć czasu na zajęcia o innym charakterze”.
- ✓ Wskazywali też na procesy, które mogą świadczyć o wypaleniu zawodowym nauczycieli.
„Młodzi nauczyciele, którzy mają więcej zapału, pomysłów na zajęcia pozalekcyjne. Pracują z uczniami zdolniejszymi i z uczniami słabszymi i nawiązują z nimi lepszy kontakt, wykorzystując nowsze technologie. Natomiast nauczyciele o większym stażu pracy dochodzą do wniosku, że zajęcia te mają mniejsze znaczenie, nie przynoszą efektów, że nawet jeśli będą, pewnych rzeczy nie da pokonać”.

5. Przykłady lokalnych praktyk

Na podstawie przeprowadzonych wywiadów wybrano kilka przykładów sposobów finansowania i organizacji zajęć pozalekcyjnych. Większość zaprezentowanych przykładów, choć nie wszystkie, zaliczyć można do dobrych praktyk. Nazwy samorządów podano za zgodą respondentów.

5.1. Gorzów – zajęcia on-line

„W związku z tym, że od trzech lat nie przeznaczamy specjalnych środków na realizację zajęć pozalekcyjnych, szkoły pozyskują te środki głównie dzięki projektom unijnym. Jeżeli jest wymagany wkład własny, to stosowane jest wspomaganie z budżetu miasta. My jako wydział wspomagamy pisanie wniosków o pozyskiwanie środków, sami również je pozyskujemy i prowadzimy projekty zapewniające rozwój zainteresowań uczniów w różnych zakresach”.

W mieście realizowany jest projekt polegający na prowadzeniu zajęć on-line. Był inspirowany i nadzorowany przez wydział odpowiedzialny za oświatę. W ramach projektu miasto udostępniło wszystkim zainteresowanym platformę cyfrową. *„Mamy porozumienia podpisane z Wojewódzkim Ośrodkiem Metodycznym oraz z firmą, która pod względem technicznym przygotowuje nauczycieli realizujących takie zajęcia. Nauczyciel musi przeprowadzić zajęcia stacjonarne raz w miesiącu. Dodatkowo on-line zamieszcza zadania do rozwiązania. Uczeń ma określony czas, w którym musi udzielić odpowiedzi. Uczniowie zbierają punkty, a najlepsi z nich uczestniczą w czasie wakacji w siedmiodniowym obozie w Tatrach”.*

Prowadzący zajęcia wyłaniani są w konkursie, *„na który zgłaszają się nauczyciele i uczniowie z różnych szkół. Zajęcia takie muszą być konsultowane przez konsultanta, więc ofertę zatrudnienia kierujemy do wyższych uczelni i szkół, zdarzył się przypadek, że był to konsultant merytoryczny spoza miasta”.*

Komentarz

Omawiane zajęcia finansowane były co prawda w ramach projektu unijnego, ale na uwagę zasługuje ich forma – połączenie w jedno przedsięwzięcie; zajęć realizowanych on-line, zajęć stacjonarnych i obozu wakacyjnego. Analogiczny projekt mógłby zostać sfinansowany również przez organ prowadzący. **Opisywane zajęcia przeznaczone były dla uczniów zdolnych, którzy w ramach form międzyszkolnych doskonalili swoje kompetencje. Z ich doświadczeń wynika, że formy takie prowadzą do dynamicznego wzrostu kompetencji uczniów zdolnych. Przebywając dłużej we własnym gronie, uczniowie inspirowali się wzajemnie. Przykładem takich działań może być realizowany na Dolnym Śląsku projekt „Szlifowanie diamentów” oraz organizowane przed laty w kilku najlepszych wrocławskich szkołach zajęcia dla uczniów zdolnych ze szkół podstawowych.**

5.2. Legionowo – podstawą współpraca

Wydział Edukacji i Sportu Urzędu Miasta Legionowa postawił na współpracę z organizacjami pozarządowymi. Zorganizował konkurs na zajęcia pozalekcyjne. W czasie konkursu wybierane są najciekawsze projekty zajęć pozalekcyjnych, którym następnie samorząd zapewnia finansowanie.

W konkursie mogą wziąć udział bądź organizacja pożytku publicznego, bądź szkoła we współpracy z inną organizacją. Tematyka zajęć jest różnorodna. *„Mamy na przykład zajęcia plastyczne, których nauczycielki plastyczki zorganizowały się w grupę i w każdej z nich co miesiąc dla dzieci najbardziej*

zdolnych odbywają się oryginalne zajęcia z użyciem niepowtarzalnych technik. Realizujemy je w różnych szkołach. Przygotowujemy też publikację i wystawę”.

Oprócz organizacji pożytku publicznego w konkursie mogą wziąć udział również inne podmioty – ważne jest, aby wszystko odbywało się w ramach współpracy szkoły z innym podmiotem. *„Są to instytucje, tj. np. muzeum, ale mogą to też być nauczyciele akademicy. Rozszerzamy krąg wykonawców, zapraszając pracowników naukowych czy artystów. Takie działania jednak mogą wykonywać tylko szkoły między sobą i nie mamy w tym zakresie ograniczeń. Granicę – chyba tylko jedną – wyznacza sensowny pomysł na rzecz dzieci i jego realizacja w ramach możliwości finansowych”.*

Po konkursie umowę z prowadzącym zajęcia zawiera miasto. *„Jeśli szkoła występuje do nas, zgłasza, że jest partnerem i jeśli wygrywa konkurs, to pieniądze przedstawione w kosztorysie przekazujemy szkole”.*

Konkursy takie odbywają się już cztery lata. *„A ten gdzie z inicjatywą może wystąpić organizacja funkcjonuje dopiero dwa lata. Na początku były to konkursy tylko dla szkół. Potem szkoły zostały zobowiązane, by uczestniczyć w nich z partnerem, później rozszerzany był program współpracy z organizacjami”.*

Zajęcia realizowane w ramach tzw. godzin karcianych są w wyłącznej dyspozycji dyrektorów szkół, a konkursy odbywają się tylko w ramach zajęć finansowanych z budżetu organu prowadzącego.

Komentarz

W przytoczonym przykładzie uwagę zwracają trzy elementy.

Po pierwsze, organizacja konkursu przez organ prowadzący. Przyjęcie takiej formy pozwala samorządowi finansować te zajęcia, które uzna za interesujące lub takie, które wpisują się w przyjętą strategię oświatową. Sposób organizacji konkursu, kształt zespołu dokonującego wyboru najlepszych ofert, a także sposób zawierania umów, choć istotne, wydają się mieć drugorzędne znaczenie przy fakcie zastosowania otwartej procedury konkursowej.

Po drugie, zaproszenie do realizacji zajęć pozalekcyjnych podmiotów innych niż szkoły oraz udział tych podmiotów w konkursie pozwala na rozszerzenie oferty zajęć o tematy, których same szkoły nie są w stanie zaoferować. Otwarta procedura konkursowa umożliwia wybór prowadzących, którzy najlepiej zrealizują przyjęte cele.

Po trzecie, współpraca. Zachęta czy wręcz wymuszenie na szkołach nawiązania współpracy z innymi podmiotami stanowi sposób mobilizacji szkół, by we własnym zakresie poszukiwały kompetentnych osób, które dzięki swoim kwalifikacjom są w stanie przygotować ciekawą ofertę dla uczniów.

5.3. Wałbrzych – zajęcia w niezależnym centrum kompetencji

Jedną z wielu form zajęć pozalekcyjnych realizowanych przez miasto Wałbrzych są te, które odbywają się w ramach projektu „Wyrównanie szans edukacyjnych uczniów wałbrzyskich szkół poprzez realizację programu zajęć dydaktyczno-wyrównawczych i dodatkowych dla uczniów o szczególnych potrzebach”.

Częścią rozbudowanego projektu są zajęcia pozalekcyjne dla grupy 900 uczniów z wałbrzyskich szkół podstawowych i gimnazjów. W zajęciach finansowanych w ramach projektu mogą uczestniczyć uczniowie z dwóch grup: uczniowie zdolni, których rodzice ze względu na niski poziom dochodów korzystają z pomocy Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej oraz uczniowie osiągający słabe wyniki w nauce. Obie grupy uczniów, pracując osobno, uczestniczą w zajęciach w Explora Parku. Tam prowadzone są zajęcia dla grup liczących „8 do 24 osób. Najpierw wykładowca teoretycznie przedstawia przebieg zajęć, mówiąc, czym będą się zajmowali uczestnicy. Potem dzieci biorą udział głównie w grach logicznych. Są podzielone na zespoły, każdy zespół dostaje kartkę z zadaniami, które ma zrealizować, zespoły dzieci przechodzą od jednego stanowiska do drugiego. W zależności od tego, jak dzieci sobie radzą albo jest potrzebna pomoc wykładowcy, albo nie. Na koniec dzieci otrzymują jakiś miły upominek, np. linijkę.” Warto podkreślić, że „Explora Park jest przedsięwzięciem niezależnym – funkcjonuje w ramach Instytutu Badań Kompetencji”.

Przedstawiciele miasta podkreślają, że „jest to ciekawe miejsce, a dzieci są bardzo zainteresowane zajęciami. [...] Gdy dziecko czegoś dotknie własnymi rękami, to lepiej rozumie, lepiej zapamiętuje, lepiej się uczy. W Explora Parku są urządzenia umożliwiające przesyłanie głosu – na początku mówi się do jakiejś rurki, a na jej końcu to słychać. Na takich zajęciach dzieci zapamiętują więcej niż wtedy, kiedy siedzą w klasie”.

Miasto Wałbrzych wynajmuje więc niezależny podmiot specjalizujący się w rozwijaniu zainteresowań uczniów i w ramach projektu finansowanego z POKL zleca mu prowadzenie zajęć pozalekcyjnych dla uczniów.

Komentarz

Na uwagę zasługuje fakt powierzenia realizacji zajęć pozalekcyjnych wyspecjalizowanemu podmiotowi zewnętrznemu, posiadającemu stosowną bazę i doświadczenie.

Zastanawia jednak sztuczne wydzielenie uczniów zdolnych – o tym fakcie decydowała bowiem średnia ocen ucznia. Można więc powiedzieć, że w zajęciach finansowanych w ramach omawianego projektu nie mogli uczestniczyć jedynie uczniowie zdolni, których rodzice są lepiej sytuowani. Wydaje się jednak, że taka konstrukcja zajęć wynikała ze struktury źródła finansowania.

5.4. Wrocław – lokalny bon oświatowy

Podstawą zatwierdzenia arkuszy organizacyjnych szkół prowadzonych przez Miasto Wrocław są lokalne standardy zatrudnienia nauczycieli – lokalny bon oświatowy. W ramach opisanego mechanizmu dyrektor szkoły, w zależności od liczby uczniów uczęszczających do szkoły otrzymuje określoną liczbę etatów, które muszą mu wystarczyć do zorganizowania pracy jednostki. Godziny przeznaczone na zajęcia pozalekcyjne wliczone są w te standardy.

„Od momentu, kiedy we Wrocławiu zaczęły obowiązywać limity, organ prowadzący zostawia [dyrektorom] wolną rękę. Sprawuje jednak kontrolę, bo w arkuszach organizacyjnych, tych wrześnieowych, określamy odbywające się zajęcia pozalekcyjne. Podejrzewam, że organ prowadzący może to wykorzystać. Na przykład kiedy dzwoni rodzic Jasia i mówi, że dziecko chciałoby chodzić na zajęcia koła szachowego, to jest w stanie uzyskać od organu prowadzącego informację, w jakiej szkole działa takie koło”.

Jest to rozwiązanie chwalone przez rozmówcę, bo „szkoła szkole jest nierówna. W takim mieście jak Wrocław mamy różne rejony, różnych uczniów i rodziców. Przez to zapotrzebowanie grup w wielu częściach miasta może być inne. W jednej szkole dzieci będą zainteresowane wszelkiego rodzaju zajęciami sportowymi, w innej czas będzie spędzany bardziej naukowo, a w jeszcze innej po prostu na zabawie”.

W szkole respondenta odbywają się również zajęcia prowadzone przez wolontariuszy: „Niedawno została zakończona praktyka dziewczyny z Australii (w ramach AIESECu), która przez kilka tygodni opowiadała o swoim kraju i własnych doświadczeniach. Przebywała we Wrocławiu i prowadziła zajęcia w mojej szkole. Ale takimi wolontariuszami są też studenci wrocławskich uczelni”. „Nie wszyscy nauczyciele w mojej szkole znają język hiszpański, ale są wolontariusze, którzy chcą i potrafią prowadzić takie zajęcia, ucząc hiszpańskiego małe grupki dzieci. W zeszłym roku w ramach współpracy z Instytutem Chińskim dzieci uczyły się też języka chińskiego”.

„Wrocław dopłaca do oświaty. Dzięki temu dzieci mają opiekę do momentu, kiedy szkoła kończy pracę – do godziny 17-18 i w tym czasie nie obijają się po ulicach Wrocławia. Ale wiem również, że we wsi, w której mieszkam (pod Wrocławiem) sytuacja wygląda zupełnie inaczej – praca szkoły kończy się wraz przyjazdem gimbusa”.

Wrocław realizuje też inne projekty: „w zależności od pory roku mamy na przykład zajęcia z nauki jazdy na rolkach lub łyżwach, które organizowane są w miejscach należących do wrocławskich spółek. To bardzo ważne, bo wszystkie dzieci z mojej szkoły, które chcą w nich uczestniczyć, mają to zapewnione”.

Komentarz

Włączenie zajęć pozalekcyjnych do puli godzin, którymi dysponują dyrektorzy tworzący arkusze organizacyjne, zdecydowanie podnosi rangę tych zajęć. Gdy pula godzin, którymi dysponują dyrektorzy, jest relatywnie duża, mogą oni przygotować bogatą i ciekawą ofertę zajęć, dobrze dopasowaną do rzeczywistych potrzeb uczniów. W opisanym przykładzie samodzielność dyrektorów jest zdecydowanie pozytywną cechą przyjętego systemu.

Jednocześnie nietrudno sobie wyobrazić, że w innych warunkach identyczny system może doprowadzić do wyraźnego ograniczenia oferty zajęć pozalekcyjnych i zastąpienia ich na przykład podziałami na grupy lub etatami wsparcia. We Wrocławiu jednak nie ma to miejsca.

5.5. Powiat – we współpracy z organizacją pozarządową

„Cztery lata temu wpadliśmy na pomysł, że będziemy realizować zajęcia dodatkowe, ale nie w szkole. Nie chcieliśmy powierzyć tego zadania dyrektorowi, ale w drodze konkursu zlecić organizacji pozarządowej – z nią ustalić warunki, co ma zrobić, ile i za ile. Nie chcieliśmy godzin przydzielanych – kótek, zajęć wyrównawczych itd. Pierwszy program trwał rok i się sprawdził, więc następną umowę zawarliśmy na trzy lata. I tak pewnie byłoby dalej, gdyby nie kryzys finansowy – w budżecie zabrakło środków, więc musieliśmy zaprzestać działania”.

Po wygraniu konkursu rodzaj prowadzonych zajęć oraz ich tematyka ustalane były przez zwycięzcę, tj. organizację pozarządową z dyrektorami szkół. „Założyliśmy, że na każdą szkołę przydzielimy 10 godzin

tygodniowo. Jakie będą te godziny, zwycięzca konkursu ustalał z dyrektorami szkół i z nami”. „Tematyka prowadzonych zajęć była bardzo różna. Były szkoły, gdzie w 10 godzinach zajęć mieściło się 6–7 godzin sportowych, pozostałe przeznaczone były na zajęcia wyrównawcze i turystyczne odbywające się w weekendy. Ale były też szkoły bardziej nastawione na zajęcia edukacyjne i kulturalne, w których sport zajmował 2 godzinny na 10”.

Komentarz

Pomysł powołania operatora zajęć pozalekcyjnych wydaje się ciekawy, jednakże opisywany konkurs w praktyce określał wyłącznie liczbę zajęć i w żaden sposób nie odnosił się do ich treści. Organizacja, która wygrała konkurs, była więc jedynie pośrednikiem przekazującym pieniądze pomiędzy organem prowadzącym a podlegającymi mu szkołami.

Podobne rozwiązania, w których operatorzy zajęć pozalekcyjnych zobowiązani byli do realizacji zajęć o określonej tematyce lub spełniających zadane cele, są interesującym pomysłem. Przy wszystkich wynikających z nich zagrożeń pozwalają „wyjąć” zajęcia pozalekcyjne z rygorów Karty Nauczyciela i realizować je w oparciu o umowy zlecenia. Warto jednocześnie zwrócić uwagę na fakt, że podmiotem zawierającym umowy z nauczycielami może być organ prowadzący lub inna jego jednostka organizacyjna, np. lokalne centrum kultury, ośrodek metodyczny itp.

6. Podsumowanie

1. W świadomości osób decydujących o kształcie oświaty samorządowej zajęcia pozalekcyjne nie są rzeczywistością dobrze zdefiniowaną. Wśród badanych samorządowców nie było zgody ani odnośnie tego czym są i czym powinny być zajęcia pozalekcyjne, ani jaką rolę winny pełnić w systemie lokalnej oświaty.
2. Zajęcia pozalekcyjne według deklaracji samorządowców mają służyć wyrównywaniu szans edukacyjnych, profilaktyce i kształtowaniu zainteresowań, w praktyce są jednak odpowiedzią na oczekiwania uczniów i ich rodziców.
3. Badania wykazały, że istnieje korelacja pomiędzy stopniem zróżnicowania oferty zajęć pozalekcyjnych a oczekiwaniami środowiska lokalnego. Tam gdzie zajęć było dużo, tam też respondenci deklarowali duże oczekiwania ze strony uczniów i ich rodziców. Były też samorządy, w których zarówno zainteresowanie, jak i oferta były małe. Badanie nie pokazało jednak, co jest przyczyną, a co skutkiem.
4. Badani samorządowcy wskazali, że oferta zajęć pozalekcyjnych pełni ważną rolę w promowaniu szkoły na konkurencyjnym rynku oświatowym.
5. Dyrektorzy szkół, w przeciwieństwie do samorządowców, precyzyjnie wskazywali cele realizowane za pomocą zajęć pozalekcyjnych. Ich zdaniem to: wyrównywanie szans edukacyjnych, przeciwdziałanie niepożądanym zachowaniom, rozwijanie zainteresowań uczniów oraz zapewnienie im możliwości sensownego spędzania czasu po lekcjach, przed powrotem rodziców do domu.
6. Charakter zajęć pozalekcyjnych uległ zmianie; częściej przybierają one w szkołach formę zarezerwowaną dotychczas dla placówek kultury. Mamy zatem zajęcia tańca, koła szachowe, wędkarskie, a nawet lekcje języka chińskiego.

7. Nawet w wyselekcjonowanej grupie respondentów byli przedstawiciele samorządów, które nie wydają ani zlotówki na organizację zajęć pozalekcyjnych, choć były również i takie, które przeznaczają na ten cel znaczące środki.
8. Finansowanie zajęć pozalekcyjnych odbywa się zwykle poprzez przekazanie szkole pieniędzy na ich organizację i pozostawienie jej pełnej swobody w zakresie sposobu ich wykorzystania. Sposoby przekazywania środków są różne – ryczałtem na ucznia, sumarycznie na podstawie uzgodnień lub na poszczególne działania na podstawie zapotrzebowania dyrektora. Formy konkursowe stanowią margines.
9. Badanie nie wykazało aby jednostki samorządu terytorialnego były zainteresowane sposobami realizacji przez szkoły zajęć pozalekcyjnych prowadzonych na podstawie art. 42 Karty Nauczyciela. Godziny te pozostają w wyłącznej dyspozycji dyrektorów szkół.
10. Trudna sytuacja finansowa niektórych samorządów sprawiała, że zaczęły poszukiwać oszczędności w dziedzinie oświaty, doprowadziło to do ograniczenia wydatków na zajęcia pozalekcyjne lub całkowitego zaprzestania ich finansowania. W tym samym czasie ustawodawca zobowiązał nauczycieli do prowadzenia zajęć w ramach tzw. godzin karcianych, pojawiły się także duże możliwości pozyskiwania środków finansowych na zajęcia pozalekcyjne współfinansowane ze środków UE. Prawdopodobna stała się więc możliwość organizacji zajęć pozalekcyjnych w sposób nieobciążający budżetu samorządu, co sprzyjało znaczącej redukcji wydatków na ten cel.
11. Zarówno dyrektorzy szkół, jak i samorządowcy deklarują znaczący wpływ odległości miejsca zamieszkania od szkoły na zainteresowanie uczniów udziałem w zajęciach pozalekcyjnych.

Uczniowie zdolni

1. Rozwijanie uzdolnień uczniów jest tylko jednym z wielu celów organizowania zajęć pozalekcyjnych.
2. Wielu respondentów, jak wynika z ich wypowiedzi, kładzie nacisk na rozwijanie różnorodnych zainteresowań uczniów, żaden jednak nie wskazał na pogłębianie kompetencji uczniów związanych z nauczaniem w szkole przedmiotami. Można więc odnieść wrażenie, że organom prowadzącym i szkołom bardziej zależy na pokazaniu bogatej i zróżnicowanej oferty, niż rozwijaniu zdiagnozowanych talentów uczniów.
3. Przyczynami niedostatecznego zaangażowania w kształcenie uczniów zdolnych wydają się:
 - a. brak wystarczająco interesujących propozycji, które zachęciłyby uczniów do udziału w nieobowiązkowych zajęciach organizowanych przez szkołę;
 - b. przeniesienie akcentów ze wspierania aktualnych uczniów na pozyskiwanie nowych;
 - c. koncentracja działań szkół na pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00
fax 22 345 37 70

www.ore.edu.pl

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

